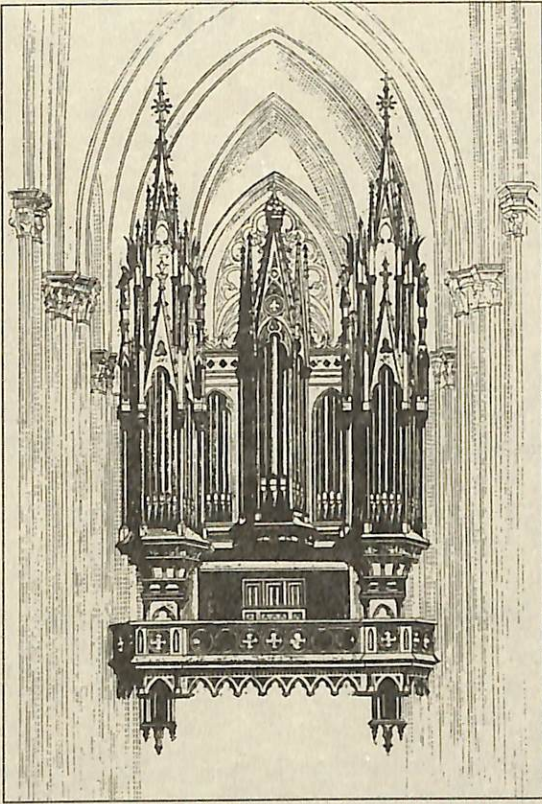

J U N I 1 9 9 7

2

Orgelkunst

Orgelkunst

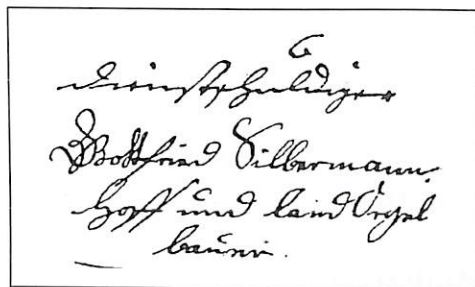
Inhoud

Bijdragen

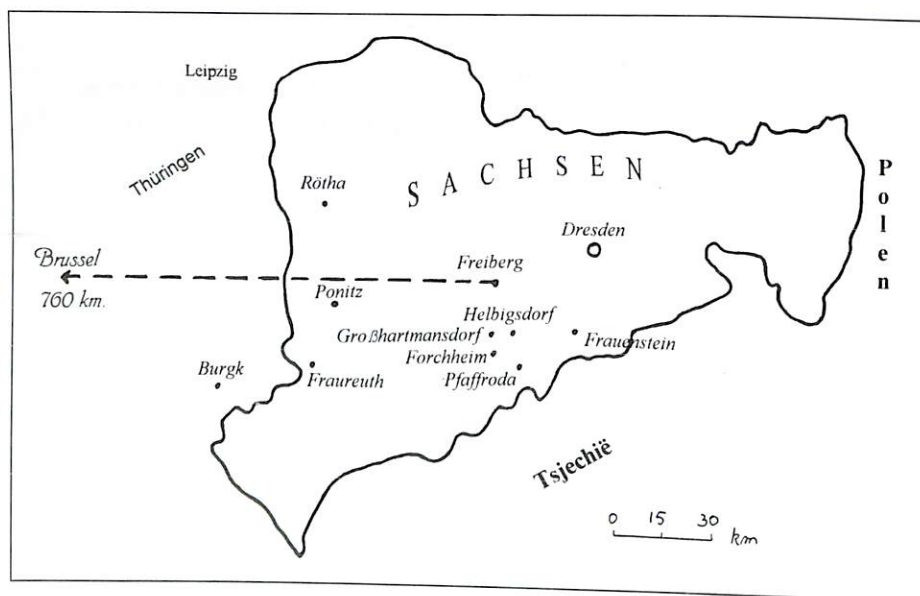
Gottfried Silbermann (1683-1753): In Organo Pleno LUK BASTIAENS, HELMUT DE BACKER EN JOS MOORS	3
Belgische orgelmuziek uit de 19de eeuw JOHAN ECKELOO	18
De orgelmuziek van Paul Gilson (1865 - 1942): Componeren ten dienste van ... JAAK VAN HOLEN	26
Bertem 1829-1996: Voor de eerste maal een orgel van Pierre-Charles en Lambert-Corneille Van Peteghem gerestaureerd PATRICK ROOSE	31
Besprekingen	37
Mededelingen	41
Agenda	45
Orgeltijdschriften	48

Afb. 1: Orgel in de Dom te Freiberg (1714 en 1738)

Afb. 2: Handtekening van G. Silbermann (1724)

Afb. 3: Het Keurvorstendom Sachsen

LUK BASTIAENS, HELMUT DE BACKER EN JOS MOORS

Gottfried Silbermann (1683-1753)

In Organo Pleno

I. INLEIDING

Op 30 juli 1996 vertrokken wij voor een achtdaagse orgelreis doorheen Sachsen: hét werkgebied bij uitstek van één der beroemdste figuren uit de orgelbouwgeschiedenis, Gottfried Silbermann. Dankzij de goede samenwerking met het *Silbermann-Gesellschaft* te Freiberg werd het mogelijk om op deze korte tijdspanne de best bewaarde kleine, middelgrote en grote Silbermann-orgels te bezoeken die voor de hereniging van Duitsland vrijwel ontoegankelijk waren. Al gauw werd echter duidelijk dat de zoektocht naar hét Silbermann-orgel een utopie was. Naast vele gelijkenissen vonden we immers talrijke verschilpunten.

Bovendien vertrokken wij met de idee om op de Silbermann-orgels bij uitstek Bach te laten klinken. Worden Silbermann en Bach niet steeds in één adem genoemd? Reeds snel werd duidelijk dat de link Bach-Silbermann niet zo vanzelfsprekend is. Dit alles maakte van deze excursie een bijzonder boeiende en klankrijke belevenis, waarvan we u graag onze belangrijkste ervaringen willen meedelen.

II. BIOGRAFIE

Gottfried Silbermann stamt uit een Duitse familie van orgelbouwers en instrumentenmakers. Hij werd geboren te Kleinbobritsch bij Freiberg op 14 januari 1683. Hij was de broer van Andreas Silbermann (1678-1734) die vele orgels vervaardigde in de Elzas, Lotharingen, Baden en Zwitserland. Gottfried Silbermann volgde zijn broer in 1701 of 1702 naar Straatsburg om bij hem het orgelbouwwak te leren. In 1710 keert hij terug naar Frauenstein bij Freiberg. Hetzelfde jaar verwerft hij reeds een belangrijk contract voor de bouw van een driemanualig orgel in de Dom van Freiberg, thans één der beroemdste instrumenten ter wereld. Zowat 60% van de orgels die hij later bouwt, liggen in vogelvlucht niet verder dan 35 km van deze stad.

Contacten had Gottfried Silbermann met belangrijke musici als J. Kuhnau,

J.S. Bach, W.F. Bach, G.A. Homilius en J.L. Krebs. Wilhelm Friedemann Bach was meer dan tien jaar organist van het Silbermann-orgel in de voormalige Sophienkirche te Dresden. In het jaar 1736 schrijft hij: "*Berühmter Silbermann! Vergönne mir zu schreiben, Was DU mit Recht verdienst: Dein Ruhm werd ewig bleiben, Den DU durch Deine Kunst mit gants geschickter Hand Bereits erworben hast in unserm Sachsen-Land.*" Silbermanns belangrijkste leerling was Zacharias Hildebrandt (ca 1688-1757) die o.m. de bouw van het orgel in de *Hofkirche* te Dresden superviseerde en verder afwerkte na Silbermanns dood op 4 augustus 1753 te Dresden.

Gottfried Silbermann was in zijn tijd eveneens een belangrijk clavichordenmaker. Carl Philipp Emmanuel Bach bezat er één en componeerde er bijzondere stukken voor. In 1721 vond Gottfried Silbermann het *cembal d'amour* uit, een verbeterd clavichord met dubbele snaarlengten. Na 1736 ontwikkelde hij een *Hammerklavier* met een mechaniek gebaseerd op het systeem van Christophori. De Pruisische koning Friedrich II kocht van hem meerdere *Hammerflügel*. In 1723 verwierf Silbermann het koninklijk privilege van *Hof- und Land-Organ-Bauer*.

III. DE FUNCTIE VAN HET ORGEL IN SACHSEN TUSSEN 1710 EN 1750

Uit het dispositie-overzicht van de Silbermann-orgels kunnen we afleiden dat deze Saksische orgelmaker een viertal type-instrumenten vervaardigde.

De orgels uit deze periode hadden een drievoudige taak eigen aan de protestantse eredienst: het begeleiden van de gemeentezang, het improviseren en het basso-continuospel. In de landelijke dorpen had het orgel voornamelijk een liturgische functie. Deze kerken kenmerken zich door een quasi volledig houten interieur dat resulteert in een vrij droge akoestiek. De binnenruimte van deze zaalkerken is te vergelijken met de toenmalige schouwburgen inclusief hun vele balkons en loges. Naast deze evidente functies kende men, in de grote centra orgelbespelingen die los stonden van de eredienst. Zo hield Bach verschillende orgelbespelingen te Dresden.

Al deze type-instrumenten hebben een zelfstandig pedaal met tenminste één 16'-register. De *Posaune 16'* is doorgaans het enig gedisponeerde tongwerk dat de basfunctie extra in de verf zet. Deze *Gravität* maakt het voor de organist immers gemakkelijker de zingende gemeente bij elkaar te houden. Daar het orgel in hoofdzaak diende om weinig modulerende psalmen te begeleiden, klonk de Silbermann-stemming met middentoonkarakter beter dan bv. Kirnberger of

Werckmeister. Ook het sterke, doordringende geluid van deze instrumenten, kunnen we hieruit verklaren: het orgel klinkt net boven de luid zingende gelovigen uit. We mogen dus besluiten dat Silbermann hier in hoofdzaak instrumenten bouwde waarbij de toenmalige begeleidingspraktijk centraal stond.

IV. HET SILBERMANN-ORGEL IN RELATIE TOT HET ORGELOEUVRE VAN J.S. BACH

In orgelkringen hoort men vaak spreken over het haast volmaakte huwelijk tussen de orgels van Gottfried Silbermann enerzijds en het orgeloeuvre van Johann Sebastian Bach anderzijds. Beide kunstenaars hebben elk hun scheppingsproces tot een haast ongeëvenaarde hoogte gebracht en genoten algemene erkenning. Zij waren leeftijds-genoten en werkten bovendien in dezelfde streek: Sachsen-Thüringen. Gottfried Silbermann bouwde orgels van 1710 (contract Freiburger Dom) tot 1753 (Dresdner Hofkirche).

Nagelaten geschriften onthullen echter weinig over de eerder afstandelijk lijkende relatie tussen Gottfried Silbermann en Johann Sebastian Bach. De Thomaskantor keurde geen enkel Silbermann-instrument alhoewel hij gold als dé autoriteit inzake orgelbouw. Wellicht vreesde Gottfried Silbermann Bachs kritiek. Johann Sebastian Bach en Gottfried Silbermann leverden slechts één maal samen een orgel op en dit pas in 1746: het Hildebrandt-instrument voor de Wenzelskirche te Naumburg (thans in restauratie) (1).

Agricola (2) vertelt ons het verhaal dat Bach Silbermanns pianoforte roemde en de klank bewonderde maar dat hij ook wel enige opmerkingen had over een te zwakke diskant en een te zware speelaard. Volgens Agricola nam Silbermann Bachs opmerkingen aanvankelijk kwalijk maar hield hij er achteraf wel terdege rekening mee.

Bach gaf slechts enkele concerten op Silbermann-orgels. Zo speelde hij in

Afb. 4: Orgel te Ponitz (1737)

september 1725 ruim een uur lang in de *St. Sophien-Kirche* te Dresden "Praeludiis und diversen Concerten mit unterlauffender Doucen Instrumental-Music in allen Tonis" (3). Op 14 september 1731 (4) concerteerde Bach opnieuw in deze kerk. Op 1 december 1736 (5), was hij opnieuw te gast in Dresden, ditmaal in de *Frauenkirche*. In aanwezigheid van talrijke belangrijke personaliteiten liet hij het orgel van Gottfried Silbermann klinken in een twee uur durende bespeling. Geen enkel programma van deze orgelvoorstellingen is bekend.

We stelden reeds eerder dat Silbermanns orgelbouwconcept zonder twijfel was afgestemd op de toenmalige doorsnee-organist (6). Of de orgels van Gottfried Silbermann ook de "ideale" Bachinstrumenten zijn, valt vooral vanuit klank-technisch oogpunt te relativeren. Vooreerst is er de beperkte omvang van manueel en pedaal die Silbermann op bijna al zijn orgels heeft toegepast: manueel : C.D-c³ (enkele uitzonderingen tot d³); pedaal C.D-c¹. Door deze beperkte tessituur zijn reeds heelwat orgelwerken zonder aanpassing onuitvoerbaar. Een kort overzicht ter illustratie:

- de triosonates;
- de toccata's;
- 14 van de 20 preludea en fugae (w.o. BWV 545, BWV 532, BWV 544, BWV 543, BWV 566, ...);
- *Clavierübung III*: 6 van de 10 koraalbewerkingen;
- *Orgelbüchlein*: 10 van de 46 koraalbewerkingen;
- "*Leipziger Choräle*": 5 van de 17 koraalbewerkingen;

Het pedaal heeft een duidelijk geprofileerde basfunctie en bezit een vrij klein aantal registers. Cantus-firmusfuncties in het pedaal zijn slechts te realiseren op de grootste instrumenten.

De door Silbermann toegepaste stemming vormt een ander probleem bij de uitvoering van Bachs veelvuldig modulerende orgelcomposities. In geen enkel document van Gottfried Silbermann wordt over orgelstemmingen bericht. Petri (7) schrijft het volgende over deze stemming: "wegen ihrer unreinen Stimmung [...] selbst die schönen Silbermannischen Orgeln waren falsch gestimmt." Ook Agricola benadrukt in een annex aan zijn uitgave van *Adlungs Musica mechanica organoedi* dat de Saksische orgels van Silbermann niet zonder enige reserve werden bewonderd door de echte kenners waarmee hij wellicht J.S. Bach bedoelde (8): "An seinen Orgeln, finden ächte Orgelkenner weiter nichts zu tadeln, als: die allzueinförmige Disposition, welche blos aus einer übertriebenen Behutsamkeit, nichts von Stimmen zu wagen, wovon er nicht ganz gewiß versichert war, daß ihm nichts daran mißrathen würde, herrührte, ferner die allzueigensinnige Temperatur, und

endlich die allzuschwachen Mixturen und Cimbeln, wegen welcher seine Werke, zumal für große Kirchen, nicht Schärfe und durchschneidendes Wesen genug haben." (9)

Naast deze citaten van Petri en Agricola vinden we ook nog bij andere auteurs uitspraken over de temperatuur die Silbermann toepaste: zo beschrijft

Afb. 5: Orgel te Fraureuth (1742)

G.A. Sorge in de jaren 1740 vrij precies de Silbermannstemming als een variante van de middentoonstemming. Hij geeft erbij volgend commentaar (10): "Die Silbermannische Art zu temperiren, kan bey heu-tiger Praxi nicht bestehen. Daß dieses alles die lautere Wahrheit sey, ruff ich alle unpartheyische und der Sache erfarme Musicos, sonderlich den Weltberühmten Herrn Bach in Leipzig zu Zeugen [...] In den 4. schlimmen Triadibus [...] ist ein rauhes, wildes, oder, wie Herr Capellmeister Bach in Leipzig redet, ein barbarisches Wesen enthalten." Of Silbermann uiteindelijk slechts één of

meerdere stemmingen heeft toegepast op de diverse instrumenten blijft vooralsnog een open vraag. O.m. uit de berichtgeving over Bachs concert in Dresden blijkt dat hij er in "in allen Tonis" zou hebben gespeeld wat toch in een gemodificeerde middentoonstemming, niet echt welluidend klinkt (11). Verrassend is ook dat geen enkel bezocht Silbermann-orgel (op een recente copie van een éénmanualig instrument in het Silbermann-museum in Frauenstein na) een gereconstrueerde Silbermann-stemming heeft.

V. DISPOSITIETABELLEN VAN DE BEZOCHTE ORGELS

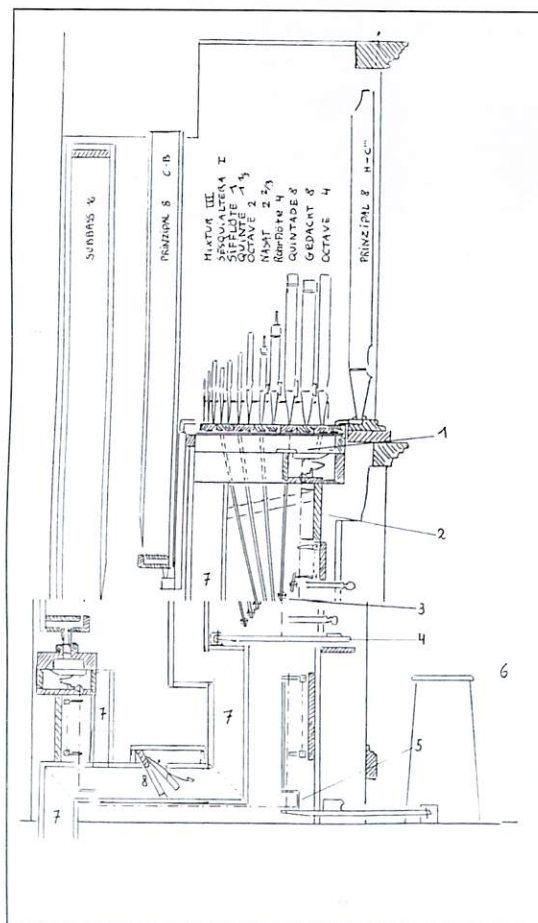
<i>Pfaffroda</i> 1715	<i>Rötha Marien</i> 1722	<i>Burgk</i> 1743	<i>Freiberg Jacobi</i> 1718	<i>Forcheim</i> 1726	<i>Helbigsdorf</i> 1728	<i>Grosshartmansdorf</i> 1741	<i>Fraureuth</i> 1742
Principal 8 Gedackt 8 Quintade 8 Oktave 4 Rohrflöte 4 Nasat 2 2/3 Oktave 2 Quinte 1 1/3 Sifflöte 1 Kornett V Mixtur III Zimbel II	Principal 8 Gedackt 8 Quintade 8 Oktave 4 Rohrflöte 4 Nasat 2 2/3 Oktave 2 Terz 1 3/5 Quinte 1 1/3 Sifflöte 1 Kornett V Mixtur III Zimbel II	Principal 8 Gedackt 8 Quintade 8 Oktave 4 Rohrflöte 4 Nasat 2 2/3 Oktave 2 Terz 1 3/5 Sesquialtera I Quinte 1 1/3 Sifflöte 1 Kornett V Mixtur III Zimbel II	<u>Hauptwerk</u> Principal 8 Rohrflöte 8 Quintade 8 Oktave 4 Spitzflöte 4 Quinte 2 2/3 Oktave 2 Mixtur III Zimbel II	<u>Hauptwerk</u> Principal 8 Rohrflöte 8 Quintade 8 Oktave 4 Spitzflöte 4 Quinte 2 2/3 Oktave 2 Kornett III Mixtur IV	<u>Hauptwerk</u> Principal 8 Rohrflöte 8 Quintade 8 Oktave 4 Spitzflöte 4 Quinte 2 2/3 Oktave 2 Mixtur IV	<u>Hauptwerk</u> Principal 8 Rohrflöte 8 Quintade 8 Oktave 4 Spitzflöte 4 Quinte 2 2/3 Oktave 2 Kornett III Mixtur IV	<u>Hauptwerk</u> Principal 8 Rohrflöte 8 Quintade 8 Oktave 4 Spitzflöte 4 Quinte 2 2/3 Oktave 2 Kornett III Mixtur IV
<u>Pedal</u> Subbas 16 Posaune 16	<u>Pedal</u> Subbas 16 Posaune 16	<u>Pedal</u> Subbas 16 Posaune 16	<u>Pedal</u> Subbas 16 Posaune 16 Trompete 8	<u>Pedal</u> Prinzipal 16 Oktavbass 8 Posaune 16	<u>Pedal</u> Subbas 16 Posaune 16	<u>Pedal</u> Subbas 16 Oktavbass 8 Posaune 16	<u>Pedal</u> Subbas 16 Posaune 16

<i>Rötha St. Georg</i> 1721	<i>Freiberg Petri</i> 1735	<i>Ponitz</i> 1737	<i>Freiberg Dom</i> 1714 / 1738	<i>Dresden</i> 1755
<u>Hauptwerk</u> Bordun 16 Prinzipal 8 Rohrflöte 8 Oktave 4 Spitzflöte 4 Quinte 2 2/3 Oktave 2 Kornett III Mixtur III Zimbel II	<u>Hauptwerk</u> Prinzipal 16 Prinzipal 8 Viola da gamba 8 Rohrflöte 8 Oktave 4 Spitzflöte 4 Quinte 2 2/3 Oktave 2 Terz 1 3/5 Kornett IV Mixtur IV Zimbel III Fagott 16 Trompete 8	<u>Hauptwerk</u> Bordun 16 Prinzipal 8 Viola da gamba 8 Rohrflöte 8 Oktave 4 Spitzflöte 4 Quinte 2 2/3 Oktave 2 Terz 1 3/5 Kornett III Mixtur IV	<u>Hauptwerk</u> Bordun 16 Prinzipal 8 Viola da gamba 8 Rohrflöte 8 Oktave 4 Quinte 2 2/3 Oktave 2 Terz 1 3/5 Kornett V Mixtur IV Zimbel III Trompete 8 Clairon 4	<u>Hauptwerk</u> Prinzipal 16 Bordun 16 Prinzipal 8 Viola da gamba 8 Rohrflöte 8 Oktave 4 Spitzflöte 4 Quinte 2 2/3 Oktave 2 Terz 1 3/5 Kornett V Mixtur IV Zimbel III Fagott 16 Trompete 8
<u>Oberwerk</u> Gedackt 8 Quintade 8 Prinzipal 4 Rohrflöte 4 Nasat 2 2/3 Oktave 2 Terz 1 3/5 Quinte 1 1/3 Sifflöte 1 Mixtur III	<u>Oberwerk</u> Quintade 16 Prinzipal 8 Gedackt 8 Quintade 8 Prinzipal 4 Rohrflöte 4 Nasat 2 2/3 Oktave 2 Terz 1 3/5 Quinte 1 1/3 Sifflöte 1 Sesquialtera I Mixtur III	<u>Oberwerk</u> Prinzipal 8 Gedackt 8 Quintade 8 Oktave 4 Rohrflöte 4 Nasat 2 2/3 Oktave 2 Gemshorn 2 Quinte 1 1/3 Sifflöte 1 Sesquialtera I Zimbel II	<u>Oberwerk</u> Quintade 16 Prinzipal 8 Gedackt 8 Quintade 8 Oktave 4 Spitzflöte 4 Oktave 2 Flageolett 1 Echokornett V Mixtur III Zimbel II Krummhorn 8 Vox humana 8	<u>Oberwerk</u> Quintade 16 Prinzipal 8 Gedackt 8 Quintade 8 Oktave 4 Rohrflöte 4 Nasat 2 2/3 Oktave 2 Terz 1 3/5 Flageolett 1 Echokornett V Mixtur III Zimbel II Krummhorn 8 Vox humana 8
<u>Pedal</u> Prinzipal 16	<u>Pedal</u> Untersatz 32 Prinzipal 16 Oktavbass 8	<u>Pedal</u> Prinzipal 16 Oktavbass 8	<u>Pedal</u> Untersatz 32 Holzprinzipal 16 Zinnprinzipal 16 Subbas 16 Oktav 8 Oktav 4 Mixtur VI Posaune 16 Trompete 8 Clairon 4	<u>Pedal</u> Untersatz 32 Holzprinzipal 16 Oktav 8 Oktav 4 Mixtur VI Posaune 16 Trompete 8 Clairon 4

VI. ALGEMENE KENMERKEN

De karakteristieken van de disposities kunnen als volgt samengevat worden:

- De dispositie-samenstelling is in eerste instantie afgestemd op de diverse plenumregistraties (begeleiding van de kerkzang). Zo blijkt uit de registratie-

aanwijzing van Fraureuth (12) van de hand van Silbermann (1742) dat 15 van de 20 spelen in "Der völlige Zug" (= plenum) zijn opgenomen. Een volledige uitbouw van het prestantenkoor ziet er op het hoofdwerk als volgt uit: (16'), 8', 4', 2 2/3', 2', *Mixtur*, *Zimbel*. Op het nevenklavier (2de klavier) zijn volgende prestanten gedisponeerd: (8'), 4', 2', *Quinte 1 1/3'*, *Sesquialter I* (= repeterende tert), *Sifflöte 1'* en *Zimbel*.

- De basis van het fluitenkoor wordt op het hoofdwerk gevormd door de *Rohrflöte 8'* en de *Spitzflöte 4'*, naast de *Cornet* (III, IV of V sterk). Op het nevenklavier treffen we de *Gedackt 8'*, de *Rohrflöte 4'*, de *Nasat 3'* en de *Terz 1 3/5'* aan.

- Er zijn weinig of geen tongwerken op de manualen. Enkel op de grote instrumenten (vanaf 32 registers) vinden we de *Trompete 8'* eventueel aangevuld met de *Clairon 4'* of de *Fagott 16'*. Deze registers voegen zich goed in het *organo pleno*. Daarnaast treffen we ook solistische tongwerken aan als de *Vox Humana*, de *Krummhorn 8'* of de *Chalumeau 8'* (d.i. een diskant kromhoorn).

- Het pedaal heeft als basis een *Subbaß 16'* of een *Prinzipal 16'*, naast de bijna steeds aanwezige *Posaune 16'* (zelfs bij sommige éénklaviersorgels). Aanvullingen kunnen zijn

de *Octavbaß 8'*, de *Trompete 8'* en uitzonderlijk de *Clairon 4'*.

- Speelhulpen zijn steeds een manuaalschuif-koppel, naast de tremulant(en) en eventuele pedaal-koppel (aan het HW).

De opbouw van de Silbermann-orgels volgt eenzelfde stramien (zie fig. 5).

Alle werken zijn ondergebracht in één grote diepe, beschilderde grenenhouten kast. De inwendige opstelling is ruim en overzichtelijk zodat onderhoud gemakkelijk kan gebeuren. Ter hoogte van het front ligt de gedeelde hoofdwerkklade met daarboven of -achter de lade van het nevenwerk. De pedaallade bevindt zich helemaal achteraan in de kastvoet op kniehoogte en er is meestal geen achterwand. De speeltafel is steeds vooraan ingebouwd onder de hoofdwerkklade waardoor de aanleg van de register- en toetstructuur eenvoudig blijft. Nochtans is de speelaard niet licht te noemen. De windvoorziening staat apart opgesteld in een aanpalende ruimte.

De frontopbouw ondergaat in het begin van de achttiende eeuw een vergaande wijziging. Vooral in Midden-Duitsland worden nog nauwelijks instrumenten met een rugwerk gebouwd. Gottfried Silbermann vormt hierop geen uitzondering. Het werkprincipe wordt stilaan verlaten ten voordele van een meer gerichte eenheidsstructuur: alle werken staan in één kast opgesteld. In het gehele oeuvre van Silbermann zijn alle orgelkasten, ondanks hun verscheidenheid, zeer herkenbaar, zoals blijkt uit volgende beschrijvingen.

FREIBERG: DOM

In zijn eerste groot orgel (13) is de werkopbouw af te lezen van het front. De ontwerptekening is van organist Elias Lindner. De zestienvoets pedaaltorens zijn aan de beiden zijden omsloten door pilasters met korintische kapitelen en worden zo van het middendeel gescheiden. Deze pilasters en de blinding zijn rijkelijk versierd met bladgoud. Het middenveld bestaat uit twee werken: een viervoets borstwerk met een hoger gelegen achtvoets hoofdwerk. Dit middenveld is geflankeerd door twee golfvormige zestienvoets pedaaltorens. De golfvormige torens vormen een typisch kenmerk in de frontopbouw bij Silbermann. De pedaaltorens en het middenveld schragen een eerste massieve kroonlijst. Hierboven bevindt zich het *Oberwerk*, opnieuw door zuilen verdeeld in drie pijpvelden, waarvan het middelste eveneens licht gebogen is opgesteld. Vier musicerende engelen en snijwerk smukken de hele orgelkast op. Boven het *Oberwerk* is het stadswapen van Freiberg aangebracht. In de voet van de orgelkast, onder het borstwerk, bevindt zich een rijkelijk versierde speeltafel. Achter een dergelijk, werkopbouwmatig orgelfront zal Silbermann later geen orgel meer plaatsen. Het karakter van de verschillende werken is door Silbermann in het contract (14) als volgt omschreven:

"Im Haupt-Manual von großen und gravitätischen Messuren
Im Ober-Werk von scharffen und penetranten Messuren
In der Brust, von delictaten und lieblichen Messuren

Im Pedal von starcken und durchdringende Messuren."

FREIBERG: ST. JACOBKIRCHE

Elias Lindner tekende hier eveneens het front (15). Twee gewelfde zijtorens omsluiten de orgelkast. De halfspitse middentoren verdeelt het front in twee velden. Tussen de torens bevinden zich twee vlakke velden, elk verdeeld in twee geledingen. Boven de kroonlijst bevindt zich op de middentoren eveneens een wapenschild. Het orgel van Großmehlen is qua opbouw gelijkaardig.

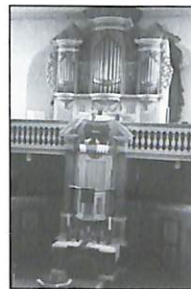
RÖTHA: GEORGENKIRCHE

De in twee verdeelde, hoge middentoren wordt d.m.v. de gebogen kroonlijsten van de bovenste zijvelden verbonden met de lagere zijtorens. Op die manier krijgt de horizontale, ietwat streng-uitziende kroonlijst van de St.-Jacobi en Großmehlen een soepele lijn.

FORCHHEIM: DORFKIRCHE

Een ander fronttype verschijnt een eerste maal met het orgel te Forchheim in 1726. Dit type bestaat uit drie gewelfde torens waarvan de middelste hoger en breder is dan de twee zijtorens. Een volledig gelijkaardige opbouw zien we enkele jaren later eveneens te Großhartmannsdorf, Zöblitz en Fraureuth. Omwille van ruimtegebrek diende hier wel de middentoren minder hoog te worden uitgevoerd.

HELBIGSDORF: DORFKIRCHE

In de prospecten van de orgels te Helbigsdorf en Nassau treedt een nog andere vorm naar voor waarbij de halfspitse zijtorens karakteristiek zijn. Omwille van de hoogtebeperking werd het tweede klavier als een *Hinterwerk* uitgebouwd. In Helbigsdorf ontbreekt dan ook de onderverdeling van de tussenvelden.

PONITZ: DORFKICHE

Slechts eenmaal vinden we dit fronttype terug. De drie torens zijn even hoog terwijl de tussenvelden naar het midden toe iets naar binnen zijn gedrukt.

DRESDEN: HOF- UND PROPSTEIKIRCHE / FREIBERG: PETRIKIRCHE

Bijzonder zijn de prospecten van de volgende grote twee- en driemanualige orgels: de Petrikerche te Freiberg, de Hofkirche en de Sophienkirche (vernietigd) te Dresden. Ook hier vinden we de karakteristieken van Forchheim terug: drie torens en twee onderverdeelde tussenvelden. Deze zijn zoals in Ponitz door een licht diagonale lijn van elkaar gescheiden. Karakteristiek is de boogvormige ophoging van de torenvoeten.

PFAFFRODA: DORFKIRCHE

Het éénmanualig orgel te Pfaffroda kenmerkt zich door de brede, grote zijtorens die omwille van een lage zoldering tot op klavierhoogte komen. De korte, spitse middentoren en de beide vlakke tussenvelden zijn hoog boven de speeltafel opgesteld.

RÖTHA: ST. MARIENKIRCHE

Dit instrument, opgesteld in een prachtige akoestische ruimte, heeft een front dat verdeeld is over drie slanke gewelfde torens en twee smalle, onverdeelde tussenvelden.

BURGK: SCHLOSSKAPELLE

Het vlakke front van het orgel in de slotkapel te Burgk (1744) bij Schleiz is drieledig. Een middenveld wordt door twee kleine zijvelden geflankeerd.

VII. HET KLANKBEELD

Door in een korte tijdspanne veertien Silbermann-orgels te bespelen en vooral te beluisteren, hebben we ons een karakteristiek klankbeeld kunnen vormen.

Bij vergelijking worden de onderlinge details en/of verschillen duidelijker. De persoonlijke voorkennis en achtergronden zijn echter nooit volledig weg te cijferen. Door op voorhand niet te veel literatuur door te nemen, hebben we getracht zo onbevooroordeeld mogelijk te luisteren. De literatuur is achteraf wel ter hand genomen en er wordt in de commentaar zo nu en dan naar verwezen. We bespreken enkele algemene kenmerken om vervolgens nader in detail te treden.

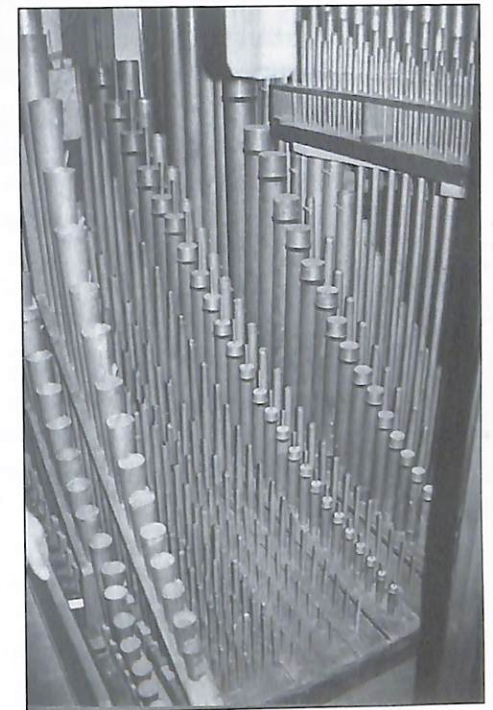
Het eerste wat opvalt wanneer je een Silbermann hoort, is het enorme klankvolume: elk register klinkt krachtig en we zijn geneigd te stellen dat elke orgelpijp op het maximum van zijn sterkte werd geïntoneerd. Dit wordt vooreerst bouwtechnisch bereikt door orgels te maken die voor de beoogde ruimte meer dan groot genoeg zijn. We kunnen zelfs gerust stellen: naar onze maatstaven dikwijls te groot. Ook de registersamenstelling verklaart een en ander. Zelfs de kleine instrumenten hebben verschillende 8'- en 16'-registers (zie de dispostietabellen). De klankgeving daarentegen is helder, levendig, zangerig, direct en dus uitgesproken barok. De grens van het klankmaximum is hoorbaar doordat de aanspraak typische kenmerken vertoont die we als volgt kunnen omschrijven. Door een wijde kernspleet en ruime windtoevoer (16) hebben de grootste gedekten van 16' tot 8' steeds een duidelijke kwintvoorspraak. De kwintboventoon is bovendien manifest aanwezig in de klank. Van de subbas zijn de laagste tonen dikwijls traag door de ruime wind. De 8'- en 4'-fluiten hebben een prestantachtige spuckneiging die in de hoogte geleidelijk verdwijnt. Ook de prestantregisters vertonen deze tuffende aanspraak. De lagere tonen hebben dikwijls een octaafvoorspraak en zijn eveneens nogal traag. Zoals bij de gedekten is er een duidelijk hoorbare octaafboventoon, steeds dominant aanwezig in de prestantklank. Deze is zo sterk dat men bij een 8'-4'-combinatie de prestant 2' denkt te horen. Indien laatstgenoemde bijgetrokken wordt samen met de *Sifflöte 1'* (=prestantmensuur), verkrijgt het plenum zijn maximale scherpte. De *Mixtur* en/of *Zimbel* vult dit plenum verder aan, echter zonder opvallend veel bijkomende glans. Dit is o.m. te wijten aan het beperkt aantal koren (bv. Ponitz: 8'-instrument met slechts 4 koren op het hoofdwerk). De samenstelling van de *Zimbel* overlapt deels deze van de *Mixtur*. Op de grote orgels is de prestant 16' steeds krachtig en snedig met toch veel grondtoon in de laagste tonen. Vermeldenswaard is dat in het klanksterkte-verloop geen extra benadrukking is van de diskant. We hoorden integendeel meestal een behoorlijke afname van de klanksterkte en helderheid in de hoogste tonen (vanaf g").

Gottfried Silbermann werkte steeds met een relatief hoge winddruk in combinatie met wijde mensuren en brede labiëring (bv. Burgk heeft een winddruk van 84 mm WK in verhouding tot de kleine "huiskapel" en het aantal registers). De

hoge winddruk heeft het voordeel dat de wind stabiel blijft bij allerlei plenumregistraties. Daarom was men vaak genoodzaakt bij een drukverlaging een dubbele "romantische" magazijnbalg te plaatsen (bv. orgel van de Georgenkirche te Rötha, St. Jacobi te Freiberg).

Door het gebruik van dunne metaaldiktes (enkel mogelijk door een hoog tingehalte) en een kernsteekloze intonatie is de toon helder en ruisend.

Bovendien behoudt de klank draagkracht en volume. De Silbermann-instrumenten ontsnapten eveneens niet aan de aanpassingen ingegeven door de romantische smaakinvloeden van de 19de en 20ste eeuw. Het werd ons steeds meer duidelijk dat de latere ingrepen vaak de oorspronkelijke intonatie hebben afgerond. Deze aanpassingen zijn goed te horen aan de sterk geëgaliseerde klankkleur en de aanspraak, in het bijzonder bij de prestanten en de quintadeen. Deze transformaties gebeurden op de eerste plaats door het toevoegen van kernsteken al dan niet in combinatie met winddrukverlaging. Vooral in de grote centra hadden de orgels hieronder te lijden (bv. in de *Hofkirche* te Dresden en in de St. Jacobi te Freiberg). Gelukkig was de oorspronkelijke toonhoogte bij de meeste Silbermann-orgels hoog (*Chorthon* ca 460-470 Hz voor de a'), waardoor men de toonhoogte het eenvoudigst kon verlagen door het verhangen van de tractuur. Slechts in enkele gevallen werd het pijpwerk uitgelengd (bv. Freiberg, St. Jacobi).

Afb. 7: Pijpwerk van het hoofdwerk van het orgel in de Hofkirche te Dresden (1755)

Eigen aan de Duitse restauratie-inzichten is de optie van de zogenaamde "harde" restauratie. Onder invloed van de neobarok wiste men wel vaak erg veel van de originele eigenheden uit. Het voorbeeld bij uitstek om dit te illustreren is het orgel van de *Hofkirche* te Dresden waar men dacht de aangebrachte kernsteken te moeten dichtsmieren met epoxy-kunsthars. Hierdoor ontstaat een matte klank die de polyfonie te weinig verduidelijkt. Daarenboven werd het oorspronkelijk mensuurverloop gewijzigd door het (veelvuldig) veranderen van de toonhoogte. Deze ingrepen maakten dat dit instrument, spijs zijn bekendheid, door ons als één van de minst authentieke van alle bezochte Silbermann-orgels werd ervaren.

Tenslotte willen we er wel op wijzen dat deze ingrepen totaal niet te

vergelijken zijn met de zeer ingrijpende orgeltransformaties die ons orgellandschap onderging. Zelfs de in Saksen "zwaar gehavende" instrumenten dragen voor wat betreft klank en bouw nog overduidelijk Silbermanns stempel.

Laat ons nu eens enkele karakteristieke registers onder de loep nemen. De *Quintadeen* is heel dun van toon en opvallend helder wat uiteraard bijdraagt aan draagkracht en duidelijkheid, zowel solo als in combinatie met de *Prinzipal 8'* is dit één van de meest typische registers van Silbermann. De *Spitzflöte 4'* is krachtig en qua kleur behoorlijk prestantachtig, o.m. te wijten aan haar bouwwijze. De fluiten klinken trouwens allemaal behoorlijk helder en sterk, waarbij moet opgemerkt worden dat de *Gedackt* soms boventoonrijker is dan de *Rohrflöte*. De *Viola da Gamba 8'* vinden we enkel op de grotere orgels. De naamgeving is echter verwarrend aangezien we hier niet te maken hebben met een strijker maar met een fluit die qua bouw identiek is aan de *Spitzflöte 4'* en die volgens de overlevering qua klank "scharff und leicht streichend" (17) zou moeten klinken. Dit klankkenmerk was echter ons inziens op de meeste plaatsen zoek. Wat overblijft is een mat en weinig karaktervol geluid dat het midden houdt tussen een spitsfluit en een gedekt. In de grotere instrumenten is de *Viola da Gamba* als solospel een welgekome tegenhanger van de *Quintadeen*. Deze laatste kan echter eveneens gebruikt worden als begeleiding, zo nodig in combinatie met de *Spitzflöte 4'*, indien de *Prinzipal 8'* te sterk is. De *Posaune 16'*, vaak het enige tongwerk, ondersteunt de bas met grondtonige kracht die echter naar boven toe veel in sterkte afneemt. Mede door lepelbeledering en de uitvoering in hout is de kleur uitermate donker. In de goed bewaarde orgels zoals Großhartmannsdorf is het schitterende evenwicht tussen deze *Posaune* en het prestantenplenum frappant. Het trompetregister komt op de grotere instrumenten eerder op het pedaal voor dan op het manuaal en heeft dezelfde klankkarakteristieken als de bazuin. Alle tongwerken van het *Domorgel* te Freiberg (*Trompet, Clairon, Krummhorn, Vox humana*), zijn gebouwd in de Franse stijl zoals deze later beschreven werd door Dom Bédos. Vanaf 1720 wordt voor de plenumtongwerken de Midden-Duitse bouwwijze toegepast.

Of al de hierboven beschreven kenmerken in oorsprong aanwezig waren, is natuurlijk nooit met zekerheid te achterhalen. Bij het beoordelen van de klankeigenschappen dienden we trouwens zeer goed op te letten voor al te voortvarende uitlatingen. Zo oordeelden we in aanvang bepaalde orgels grof en weinig verfijnd terwijl deze achteraf wel het minst gewijzigd en dus het best bewaard te zijn.

BIBLIOGRAFIE

- U. DÄHNERT, *Die Orgeln Gottfried Silbermanns in Mitteleutschland*. Leipzig, 1953. (Reprint: Amsterdam, 1971).
- Id., *Historische Orgeln in Sachsen*. Frankfurt/Main, 1980.
- Id., *Johann Sebastian Bach's ideal organ*. In: *Organ Yearbook*, I, 1970, pp. 21-37.
- Id., *Wind Pressure and the Unit of Foot-measurement in the Organbuilding of 18th-century Saxony*. In: *Organ Yearbook*, XVI, 1985, pp. 71-77.
- F.H. GREß, *Die Klanggestalt der Orgeln Gottfried Silbermanns*. Wiesbaden, 1989.
- E. LANG, *Die Orgel von Gottfried Silbermann im Schloß Burgk*. Staatliches Museum Burgk, 1986.
- W. MÜLLER, *Gottfried Silbermann. Persönlichkeit und Werk*. Frankfurt/Main, 1982.
- C. SCHWARZENBERG EN K. WEGSCHEIDER, *Die grosse Silbermann-Organ im Dom zu Freiberg*. Freiberg, 1996.
- P. WILLIAMS, *The Organ Music of J.S. Bach*. Dl. III: *A Background*. Cambridge, 1984.

VOETNOTEN

- (1) W. NEUMANN EN H.-J. SCHULZE, *Bach-Dokumente*, dl. II: *Fremdschriftliche und gedruckte Dokumente zur Lebensgeschichte Johann Sebastian Bachs. 1685-1750*, (Bach-Archiv Leipzig), Kassel-Bazel-Parijs-Londen-New York-Leipzig, 1969, pp. 424 e.v., nrs. 546 e.v.
- (2) Id., *Bach-Dokumente*, dl. III: *Dokumente zum Nachwirken Johann Sebastian Bachs. 1750-1800*, Kassel-Bazel-Parijs-Londen-New York-Leipzig, 1972, p. 1768, nr. 743.
- (3) Id., *Bach-Dokumente*, dl. II: *Fremdschriftliche und gedruckte Dokumente zur Lebensgeschichte Johann Sebastian Bachs. 1685-1750*, p. 150, nr. 193.
- (4) Id., *o.c.*, pp. 123-214, nrs. 294 en 294a.
- (5) Id., *o.c.*, pp. 279-280, nr. 389.
- (6) F.-H. GREß, *Die Klanggestalt der Orgeln Gottfried Silbermanns*. Frankfurt/Main, 1989, p. 17.
- (7) J.S. PETRI, *Anleitung zur praktischen Musik*, Lauban, 1767 (Leipzig 1782²), p. 100.
- (8) U. DÄHNERT, *Johann Sebastian Bach's Ideal Organ*, in: *Organ Yearbook*, I, 1970, p. 23.
- (9) J. ADLUNG, *Musica mechanica organoedi*, Berlijn, 1768, dl. I, p. 212.
- (10) W. NEUMANN EN H.-J. SCHULZE, *Bach-Dokumente*, dl. II: *Fremdschriftliche und gedruckte Dokumente zur Lebensgeschichte Johann Sebastian Bachs. 1685-1750*, p. 450.
- (11) Zie ook F.-H. GREß, *o.c.*, pp. 113 e.v.
- (12) Silbermann liet ons twee registratiebronnen na die de klankmogelijkheden van de orgels te Großhartmannsdorf en Fraureuth illustreren. - Zie Id., *o.c.*, pp. 128-130.
- (13) C. SCHWARZENBERG EN K. WEGSCHEIDER, *Die große Silbermann-Organ im Dom zu Freiberg*, Freiberg, [s.d.], p. 10.
- (14) Contract van 8 oktober 1710. - Stadtarchiv Freiberg, Aa II I 60a.
- (15) U. DÄHNERT, *Die Orgeln Gottfried Silbermanns in Mitteleutschland*, Amsterdam, 1971, pp. 39 e.v.
- (16) F.-H. GREß, *o.c.*, p. 106.
- (17) Id., *o.c.*, p. 41.

Belgische orgelmuziek uit de 19de eeuw

In onze reeks "Belgische orgelmuziek uit de 19de eeuw" verscheen in de vorige aflevering van *Orgelkunst* (XX, 1997, p. 20-26) een eerste bijdrage over de collectie van de Koninklijke Bibliotheek Albert I van Dr. Bernard Huys. Een tweede aflevering beschrijft de 19de-eeuwse manuscripten en drukken van Belgische orgelmuziek in de bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium Brussel. We vonden Johan Eeckeloo, bibliothecaris, bereid om de inventaris samen te stellen. Het werd een uitgebreid en degelijk gedocumenteerd werkstuk, dat we om praktische redenen echter in twee delen zullen moeten opsplitsen: een tweede helft verschijnt dus pas in het septembernummer.

In grote lijnen worden dezelfde opties gevolgd als in de vorige aflevering. Begindatum is 1830 en einddatum 1914. Opnieuw werden enkel de werken voor orgel solo opgenomen. De inventaris is verdeeld in: I. Composities voor orgel, II. Orgelmethodes, III. Theoretische werken over orgel en orgelbouw en IV. Orgeltijdschriften.

Anders dan bij de vorige aflevering werden dit keer het aantal bladzijden en de formaten mee opgenomen. Daarnaast wordt, indien bekend ook het jaar van de composities opgegeven, alsook andere nuttige informatie omtrent de compositie. Deze informatie wordt steeds vermeld tussen vierkante haakjes [].

Bibliotheek Koninklijk Conservatorium Brussel (I)

JOHAN EECKELOO

De lijst die hierna volgt beschrijft handschriften en uitgaven voor orgel en/of harmonium solo die geschreven of gepubliceerd zijn tussen de periode 1830-1914 en die bewaard worden in de bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium Brussel. Met figuren als Matthias Van den Gheyn en Xavier van Elewyck zijn ook een paar klavierwerken opgenomen. Bij het samenstellen van de lijst is geput uit de algemene collectie én een tiental speciale fondsen, zoals bv. het *Fonds Paul Gilson*, geïnventariseerd door Jaak Van Holen in 1996. Niet opgenomen zijn de werken uit die fondsen die momenteel nog in het stadium van inventarisatie en catalografie verkeren. De hoop op nieuwe orgel-

ontdekkingen in nog niet geëxcerpeerde fondsen mag niet overschat worden. De enige uitzondering hierop kan het *Fonds Joseph Jongen* zijn. Ook niet opgenomen zijn de herdrukken die verschenen zijn na 1914, maar die wel nog de oude plaatnummers gebruiken.

De lijst is alfabetisch per componist/auteur geordend. Per item komen dan desgevallend de handschriften, gevolgd door de drukken in chronologische orde volgens verschijningsdatum.

De titelbeschrijvingen zijn gemaakt volgens de internationale conventies van boekbeschrijvingen, ISBD en de database-structuur zoals die gebruikt wordt in de bibliotheek van het Conservatorium. Omwille van de leesbaarheid en eenvormigheid binnen deze artikelenreeks over Belgische orgelmuziek, zijn een aantal elementen aangepast. De hiernavolgende beschrijvingen zijn in hun originele vorm ook raadpleegbaar in de bibliotheek zelf, en dit met een ruimere opvraagmogelijkheid, maar voor de lijst hieronder is bibliotheekbezoek niet meteen noodzakelijk.

I. COMPOSITIES

BELLENS, JOZEF (1876 - ?)

- *Offertoire (Mélodie)*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 14-16. - 32 cm.

25315-(3)

- *Postlude*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 17-19. - 32 cm.

25315-(3)

DE MEULEMEESTER, ARTHUR (1876 - ?)

- *Allegro, avec pédale ad libitum, à mon ancien Maître Monsieur Adolphe D' Hulst*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 102-105. - 32 cm.

25315-(3)

- *Méditation, avec pédale ad libitum, à mon ancien Maître Monsieur Edgar Tinel*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 106-108. - 32 cm.

25315-(3)

- *Cortège nuptial, avec pédale ad libitum, à Miss May Armstrong.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 109-111. - 32 cm.
25315-(3)

DEPUYDT, OSCAR (1858 - 1925)

- *Prélude, à Monsieur l'abbé J. Joubert.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 39. - 32 cm.

25315-(3)

- *Offertoire.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 40. - 32 cm.

25315-(3)

- *Fughetta.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 42. - 32 cm.

25315-(3)

FÉTIS, FRANÇOIS JOSEPH (1784 - 1871)

- **Manuscript:** *Matériaux préparés par Fétis pour son ouvrage: "La science de l'organiste" dont il parle en ces termes dans sa Biographie universelle des musiciens (tome III, p. 230) "On verra le résultat de mes travaux (sur l'orgue) dans mon ouvrage intitulé "La science de l'organiste", dont une partie est gravée depuis longtemps, mais qui n'est pas encore terminée."* - 165 p.; 37 cm.

[Anthologie met achteraan inhoudstafel; van enkele stukken herkomst vermeld door Wotquenne]

25115

- *6 Messes faciles pour l'orgue: ouvrage composé pour l'instruction des élèves organistes du Conservatoire Royal de Musique de Bruxelles.* Henry Lemoine, HL 2501-2506. Parijs, [1840]. - [125] p.; 35 cm.

[Voor facsimile zie B-Bc 73957]

01244

FOLVILLE, JULIETTE (1870 - 1946)

- *Élévation, à Monsieur J. Th. Radoux.* In: H. HAZÉ. *Album d'auteurs modernes: pièces inédites pour orgue ou harmonium.* Gounin-Ghidone, GG 286(17) (Delauchy). Paris, 1894. - 33 cm.

69827-(1) onderdeel-17

- *Communion, à Monsieur Daneels.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 51. - 32 cm.

25315-(3)

- *Verset sur le thème de Tantum, 6e ton, à la mémoire de J. Th. Radoux.* In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue.* Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, p. 52-53. - 32 cm.

25315-(3)

FRANCK, CÉSAR (1822 - 1890)

- *6 Pièces d'orgue: 1. Fantaisie, 2. Grande pièce symphonique, 3. Prélude, fugue et variations, 4. Pastorale, 5. Prière, 6. Final.* [Op. 16-21]. [FWV 28-33]. A. Durand, D.S. & Cie 2679-2684 (Imp. Delanchy). Parijs, [1880]. - 100 p.; 35 cm.

[Jaar van compositie: 1860 - 1862]

25805

- *3 Pièces pour grand orgue: 1. Fantaisie, 2. Cantabile, 3. Pièce héroïque.* [FWV 35-37]. A. Durand, D.S. & Cie 3175-3177, (Imp. Delanchy). Parijs, [1883]. - 27 p.; 35 cm.

[Jaar van compositie: 1878]

25806

- *L'organiste: Pièces pour orgue ou harmonium (Oeuvre posthume).* [FWV 41(1-59)]. Enoch et Cie, Enoch & Sons, E.F. & Cie 1830, (Imp. E. Dupré). Parijs-Londen, 1890. - 115 p.; 28 cm.

[Onderaan p. 115 staat gedrukt: "Cet ouvrage a été malheureusement interrompu ici par la mort du Maître (Novembre 1890)"]

[Voor andere uitgave zie B-Bc 63021, voor facsimile zie B-Bc 66320-(IV,62)]

[Jaar van compositie: 1889 - 1890]

16226

- *Trois chorals pour grand orgue avec pédale obligée.* [FWV 38-40]. A. Durand, D.S. & Cie 4414-4416, (Imp. Delanchy). Parijs, cop. 1892. - 41 p.; 35 cm.

[Jaar van compositie: 1890]

25807

- *Préludes et prières (1er-3e livre) de C.V. Alkan choisis et arrangés pour l'orgue par César Franck.* [FWV 96]. Costallat, 19137 R-19139 R, (Imp. Laroche). Parijs, [1889-1890?]. - 3 dln. (14, 15, 16 p.); 27 x 35 cm.

[Met fondscatalogus van uitgever]

[Jaar van compositie: 1889]

32271

- *L'organiste: recueil de pièces pour orgue ou harmonium*. [FWV 41(1-59)]. Enoch et Cie, Enoch & Sons, E.F. & Cie 1830, (Imp. E. Dupré). Parijs-Londen, [1890?]. - 115 p.; [1] ill.; 28 cm.

[Onderaan p. 115 staat gedrukt: "Cet ouvrage a été malheureusement interrompu ici par la mort du Maître (Novembre 1890)"]

[Vermoedelijk herdruk]

[Voor andere uitgave zie B-Bc 16226, voor facsimile zie B-Bc 66320-(IV,62)]

[Op lederen rug de initialen "M.L."]

[Jaar van compositie: 1889-1890]

63021

- *Pièces posthumes pour harmonium ou orgue à pédales (pour l'office ordinaire)*. [FWV 24(1-30)]. Enoch et Cie, E.F. & Cie 5767, (Imp. E. Dupré). Parijs, 1905. - 101 pp.; 28 cm.

[Stukken geschreven tussen 1858 en 1863 voor een leerling van de componist; bijna ieder stuk is gedateerd]

28236

- *[Cinq] Pièces pour Harmonium*. [FWV 26(1-5)]. (*Musique Religieuse*. Nr. 380). Alphonse Leduc, AL 11181. Parijs, [1905]. - 20 p.; 26 cm.

[Volgens titelpagina ook beschikbaar in transcriptie voor "Grand Orgue à pédales" door Louis Vierne]

[Jaar van compositie: ca 1858]

32268

- *Quasi marcia, pour harmonium, à Madame Marie Thérèse Miccio*. Op. 22. [FWV 34]. Alphonse Leduc, AL 11185, (Imp. Delpiésente). Parijs, [1905]. - 5 p.; 31 cm.

[Jaar van compositie: 1862]

32267

- *Andantino en sol mineur*. [FWV 25]. Costallat, 13152 R, AM 1570, (Imp. Laroche). Parijs, [1911?]. - 5 p.; 32 cm.

[Met fondscatalogus van uitgever]

[Jaar van compositie: 1858]

32269

- *Sortie, N° 7 aus "L'Organiste"*. [FWV 41(7)]. In: J. DIEBOLD E.A. *Neue größere und kleinere Orgelstücke zur Übung sowie zum gottesdienstlichen und Konzert-Gebrauch = New Collection of Organ Pieces for Seminaries and for Use at Divine Service and Concerts = Nouveau recueil de pièces pour orgue à l'usage des séminaires, des services religieux et des concerts*.

Otto Junne en Schott Frères, OJ 4458, (F.M. Geidel). Leipzig-Brussel, 1909. Dl. III, pp. 60-63.

27214 onderdeel-09

GEVAERT, FRANÇOIS-AUGUSTE (1828 - 1908)

- *Super Flumina Babylonis, Psaume CXXXVI, à son ami Alphonse Mailly, transcrit pour harmonium ou orgue par l'auteur*. Gevaert [et al.], G 1224. Gent [etc.], 1868. - 11 p.; 25 x 33 cm.

12538

GILSON, PAUL (1865 - 1942)

- **Manuscript**: *Fantaisie pour Orgue*. - 14 p.; 34 cm.

[Eén exemplaar is autografisch, een tweede niet; een derde is onvolledig]

[Jaar van compositie: 1889]

[Herkomst: *Fonds Paul Gilson*]

FPG 13141

- **Manuscript**: *Postlude (Sortie)*. - 4 p.; 31 cm.

[Autograaf; in 3 exemplaren, niet gedateerd]

[Herkomst: *Fonds Paul Gilson*]

FPG 13141

- **Manuscript**: *Préludes d'orgue. Dix préludes pour orgue ou harmonium. Kleine voor of tusschenspelen. Kleine voorspelen*. - 1 vol.; 33 cm.

[Autograaf; sommige preludes in 2 exemplaren, sommige onvolledig; niet gedateerd]

[Herkomst: *Fonds Paul Gilson*]

FPG 13141

- **Manuscript**: *Préludes pour Orgue*. - 14 p.; 28 cm.

[Autograaf; bevat 22 preludes met inhoudsopgave vooraan]

[Jaar van compositie: 1883-1886]

[Herkomst: *Fonds Paul Gilson*]

FPG 13141

- **Manuscript**: *Scherzo, grand jeu*. - 3 p.; 32 cm.

[Autograaf; in 2 exemplaren, niet gedateerd]

[Herkomst: *Fonds Paul Gilson*]

FPG 13141

JADIN, LÉON (1878 - ?)

- *Offertoire Pascal, à mon illustre Maître M. Alph. Maily*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 64-67. - 32 cm.

25315-(3)

- *Andante, amicalement à Monsieur l'Abbé Désiré Demarbaix*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 68-69. - 32 cm.

25315-(3)

JONGEN, JOSEPH (1873 - 1953)

- *Cantilène*. In: O. GAUSS. *Orgel-Kompositionen aus alter und neuer Zeit zum kirchlichen Gebrauch wie zum Studium*. Alfred Coppenrath, Regensburg, 1909. Dl. III, pp. 122-126.

[Op partituur vermeld: *Originalkomposition*]

[Jaar van compositie: 1908]

25314-(3) onderdeel-40

- *Quatre pièces pour orgue: 1. Cantabile, 2. Improvisation - Caprice, 3. Prière, 4. Choral*. Op. 37. Durand, D & F 8139-8142. Parijs, cop. 1911. - 34 cm.

[Zie voor herdruk B-Bc 81335-81338]

[Jaar van compositie: 1910-1911]

32041-(1-4)

- *Offertoire sur L'Alma Redemptoris Mater*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue*. Senart-Roudanez-[et al.], SR 2954. Parijs [etc.], cop. 1912. Dl. III, pp. 70-73. - 32 cm.

[Jaar van compositie: 1911]

25315-(3)

- *Offertoire (Grand chœur), à Monsieur Ch. M. Danneels, Professeur au Conservatoire Royal de Liège*. [Op. 5, nr. 4]. In: *[Quatre] pièces pour grand-orgue*. (*Répertoire de l'organiste*. Nr. 80). Veuve Leopold Muraille [et al.], C.G. Röder, 200-7. Luik-Leipzig, [s.d.]. - 9 p.; 34 cm.

[Met stempel: "Hommage de l'éditeur"]

[Jaar van compositie: 1896]

55694

LEMMENS, JAAK-NICOLAAS (1823 - 1881)

- *Nouveau journal d'orgue à l'usage des organistes du culte catholique. I-II*. Ch. Vanderauwera. Brussel, 1850-1851. - 2 dln. in 1 bd (150 en 72 p.); 34 cm.

[Met inleiding over vingerzetting in Frans en Nederlands]

52195

- *Marche triomphale = Triumph-March*. (*Morceaux choisies tirés de l'Ecole d'orgue de J. Lemmens*. Nr. 13). Schott, 19009. Mainz [etc.], [1867]. - 7 p.; 34 cm.

[Met achteraan fondslijst van uitgever]

55690

- *Oeuvres inédites*. Dl. I: *Musique d'orgue*. Breitkopf & Härtel. Leipzig-Brussel, 1883. - 76 p.; 27 x 37 cm.

[Met inleiding door auteur. Bevat: 1. *Vingt préludes diatoniques*; 2. *Douze morceaux faciles*; 3. *Douze pièces d'orgue*]

08267-(1)

- *Deux morceaux pour harmonium: 1. Scotch impromptu, dédié à M. Edouard Andlauer, 2. Walpurgisnacht pour orgue-Mustel, dédié à M. Alphonse Maily*. (*Oeuvres inédites*. Dl. IV: *Varia*). Breitkopf & Härtel. Leipzig-Brussel, 1887. - p. 1-6 en 7-20; 27 x 37 cm.

08267-(4) onderdeel-01 en 02

- *Prélude*. In: O. GAUSS. *Orgel-Kompositionen aus alter und neuer Zeit zum kirchlichen Gebrauch wie zum Studium*. Alfred Coppenrath. Regensburg, 1909. Dl. III, pp. 112-113.

25314-(3) onderdeel-36

JAAK VAN HOLEN

De orgelmuziek van Paul Gilson (1865 - 1942) Componeren ten dienste van ...

I. INLEIDING

"C'est lui [Auguste Cantillon] qui, aidé du solfège Kennis, m'apprit mes notes, puis un peu de piano et les rudiments de l'harmonie, vers 1878. Quand, plus tard, je m'essayais à la composition, il fit patiemment travailler par son jubé mon Opus I: une Messe à trois voix d'hommes avec accompagnement d'orgue. [...] Cantillon me conseilla d'écrire encore de la musique religieuse, pour laquelle, disait-il, je semblais prédestiné!" Aldus

Afb. 8: Paul Gilson (1935)

Paul Gilson (Brussel, 15/6/1865 - Schaarbeek, 3/4/1942) in *Notes de musique et souvenirs*¹, een reeks losse herinneringen, uitgegeven kort voor zijn overlijden. Auguste Cantillon was kaarsenmaker, onderwijzer, dirigent van de fanfare St.-Cecilia en koster-organist in het Brabantse Ruisbroek. Daar verbleef het gezin Gilson van 11/5/1866 tot 13/2/1882. Later, van 10/11/1898 tot 12/5/1905 - hij had toen al een *Premier Grand Prix de Rome* op zak en was met de creatie van *La Mer* door de Brusselse *Concerts Populaires* op 20 maart 1892 met één klap een autoriteit geworden in de Belgische muziekwereld -

keerde Paul Gilson er terug en betrok er een woning in de Kweke-rijstraat 2, nu Jan Ruus-broecstraat 47. Kan het belang van Cantillon (+ 1926) wat betreft de ontwikkeling van Gilsons muzikale talenten nauwelijks overschat worden, aan de hierboven geciteerde goede raad van zijn Ruisbroekse mentor lijkt hij alleszins niet veel boodschap te hebben gehad: zijn loopbaan - dat is genoegzaam bekend - evolueerde in een totaal andere richting. Toch bevat zijn meer dan 500 nummers tellende oeuvre verschillende religieuze koorwerken met orgelbegeleiding (o.a. motetten en missen; de meeste ervan vermoedelijk geschreven voor het Ruisbroekse mannenkoor; al deze composities bleven onuitgegeven) en enkele tientallen, meestal kleinere werken voor orgel.

II. OVERZICHT VAN ORGELCOMPOSITIES

A. GEPUBLICEERD

1. *9 Préludes faciles pour harmonium, orgue ou piano*. (*Répertoire de l'organiste*. Nr. 43). Veuve Leopold Muraille. Luik, [s.d.].
 - autografen van de nrs. 1-3, 5-7 en 9: bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium Brussel, Fonds Paul Gilson (verder afgekort tot KCB-FPG). Ze maken deel uit van een bundel met 22 preludes, gedateerd 1883-1886. Deze datering, hoewel in het handschrift van Gilson en misschien wel "bij benadering juist", is toch met enig voorbehoud te nemen: ze is duidelijk later aangebracht, in potlood i.p.v. in inkt zoals op de partituren (Gilson dateerde heel wat partituren - geregeld foutief - pas jaren nadat hij ze had geschreven; tientallen composities liet hij ongedateerd).
 - autografen van de overige nummers: ?
 - t.o.v. de autograaf bevat de editie van de nrs. 1, 3 en 9 enkele kleine wijzigingen en/of aanvullingen.
 - nr. 5 van deze *9 Préludes* is ook opgenomen in A. MOORTGAT. *De Kerkorgelist. Gemakkelijke stukken van oude en moderne toondichters*. Breitkopf und Härtel. Leipzig, [s.d.]. Dl. I, pp. 98-99, nr. 136.
2. *Dix Préludes faciles pour harmonium, orgue ou piano*. (*Répertoire de l'organiste*. Nr. 91). Veuve Léopold Muraille. Luik, [s.d.].
 - autografen van de nrs. 2-4: in bovenvermelde bundel met 22 preludes.
 - autograaf van nr. 5: in een bundel met 16 preludes (eveneens in het KCB-FPG) waarvan de nummers 1 en 2 identiek en de nrs. 4, 15 en 16 getransponeerd overgenomen werden uit de bundel van 22 preludes; zonder datering (gezien overname van 5 nummers te situeren in dezelfde periode?).
 - autograaf van nummer 10: onvolledig in KCB-FPG; los van enige bundel; zonder datering.
 - autografen van de overige nummers: ?
 - t.o.v. de autograaf bevat de editie van de nrs. 2-4 enkele kleine wijzigingen en/of aanvullingen.
3. *Prélude* (in G). In: A. MOORTGAT. *Kerkstemmen. 45 orgel- of harmoniumstukken*. Schott Frères. Brussel, [s.d.]. Dl. II, p. 23, nr. 17.
 - autograaf: ?

4. *Prélude sur un ancien lied flamand*. In: J. JOUBERT. *Les maîtres contemporains de l'orgue. Pièces inédites pour grand orgue avec pédale obligée*. Maurice Senart. Parijs, 1914. Dl. 8, pp. 100-106.

-autograaf: KCB-FPG; zonder datering.

-is een transcriptie van zijn *Prélude pour le drame Alva*, prelude uit de toneelmuziek bij het gelijknamige drama van Emile Bède, gecomponeerd 1893.

5. *Postlude (Sortie)* en *Interlude*. In: A. MOORTGAT. *60 Stukken voor groot orgel*. Schott Frères. Brussel, 1922. Pp. 82-85 en 86-90, nrs. 31 en 32.

-autograaf: KCB-FPG; *Postlude*: zonder datering; *Interlude*: 1916.

B. NIET GEPUBLICEERD

1. In het KCB-FPG wordt nog een derde, niet gedateerde bundel met 10 preludes bewaard: 2 originele composities samen met 8 preludes overgenomen uit de bundel van 22 preludes (en bijgevolg te situeren in dezelfde periode?). De 3 autografe bundels uit het KCB-FPG bevatten samen dus 35 verschillende preludes waarvan er 24 onuitgegeven bleven.

2. *Scherzo (Grand Jeu)*. *Presto non troppo*. (in A).

-autograaf: FCB-FPG; zonder datering.

3. *Fantaisie pour orgue*. *Moderato*. (in D).

-autograaf: KCB-FPG; 1889.

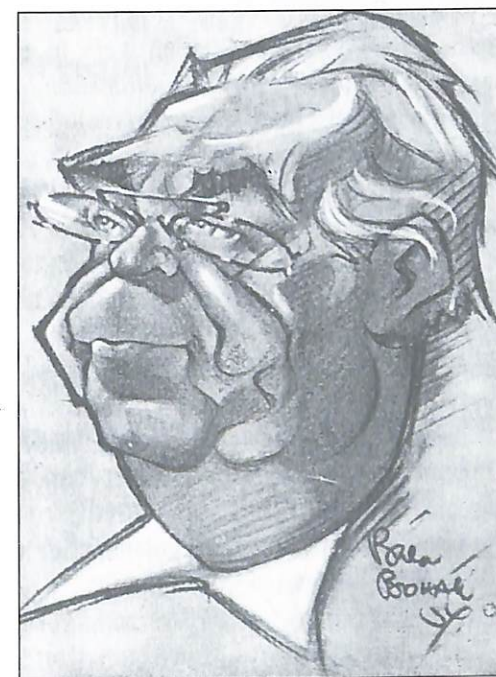
III. BESPREKING VAN DE ORGELWERKEN

Of deze opgave volledig is, is lang niet zeker. Immers, in de loop der jaren zijn Gilsons partituren erg verspreid geraakt. Eén en ander berust wellicht in (moeilijk te achterhalen en nauwelijks toegankelijk) privébezit; een aantal werken is meer dan waarschijnlijk reddeloos verloren. Toch zijn we ervan overtuigd dat we met deze 49 composities (44 ervan zijn korte preludes in 20 verschillende tonaliteiten) beslist het overgrote deel van zijn oeuvre voor orgel bij mekaar hebben. Veel uitgebreider zal de lijst van orgelwerken van deze symfonicus-bij-uitstek vast en zeker niet zijn. Hij hoorde dan ook in geen geval tot de grote orgelcomponisten van zijn tijd. Integendeel, de zeer bescheiden dimensies van de meeste van deze composities en de geringe technische moeilijkheidsgraad ervan, nopen ons ertoe zijn orgelwerk te omschrijven als "liturgische gebruiksmuziek". Al blijft het een hypothese, we achten het niet onwaarschijnlijk dat de meeste van zijn orgelwerken (grotendeels geschreven voor 1900) bedoeld waren voor direct gebruik in Ruisbroek, waar - net als in zovele plattelandsdorpen - kerk en fanfare (in dit geval beide o.l.v. Cantillon) de pijlers waren van het muzikleven. Vertrok hij, samen met zijn moeder, kort na de dood van vader Gilson (2/12/1881) naar Brussel, steeds bleef hij in nauw contact met het dorp van zijn jeugd: zijn 10 jaar

oudere broer Charles had in Ruisbroek een klein landbouwbedrijf opgezet, zetelde er van 1886 af in de gemeenteraad, was er van 1891 tot aan zijn dood op 30/6/1896 burgemeester en voorzag gedeeltelijk in het levensonderhoud van zijn moeder en zijn broer wiens muziekstudies hij steeds voluit steunde.

Op die manier bleef Gilson in contact met Cantillon die hij pas met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog uit het oog verloor: "*Les communications étaient devenues difficiles entre Ruysbroeck et la capitale, et les années déjà pesaient sur les épaules solides du vieux cantor.*"² Er valt nauwelijks aan te twijfelen dat Cantillon verschillende van Gilsons preludes speelde, zijn mannenkoor *God Dienen* diens religieuze werken (waarvan het enkele autografen bezit: *O Salutaris, Tantum ergo, ...*) liet zingen en wellicht ook de fanfare enkele van zijn vele tientallen marsen liet uitvoeren. Het hoorde voor Gilson als vanzelfsprekend bij zijn taak als toondichter zijn talent ook ten dienste te stellen van de technisch minder geschoolde muziekbeoefenaar.

Wat Alfons Moortgat schreef in zijn *Voorrede* tot *De Kerkorgelist* (cfr. *supra*) is zonder meer toepasselijk op de meeste van Gilsons orgelcomposities: "Aan de orgelisten, bijzonderlijk aan hen die maar een harmonium of een orgel zonder voetspel ter beschikking hebben, bieden we een bundel orgelstukken aan, die zeer verscheiden zijn van vorm, gemakkelijk speelbaar en het huis des Heeren, ons erachtens, niet onwaardig." Inderdaad zijn Gilsons kleinere orgelwerken zeer "verscheiden van vorm": gebaseerd op een beknopt motief dat uitgangspunt is voor een kort improvisatie-achtig stukje, of opgebouwd rond 2 thema's, of met een pregnant ritmisch gegeven als basisbouw materiaal, zuiver majestatisch akkoordenspel soms, of een kleine koraalvariatie... Opvallend is ook de harmonische verscheidenheid, gaande van de allereenvoudigste akkoordverbindingen met een schuchtere modulatie

Afb. 9: Paul Gilson bekeken door Bela Bohak

naar de dominanttoonaard, tot zeer gecondenseerde chromatische harmonisering.

In het geheel van zijn werk voor orgel springen 2 composities, door hun omvang en vooral door hun symfonische opzet, meteen in het oog: de *Fantaisie pour orgue* en de *Prélude sur un ancien lied flamand*. De *Fantaisie* is een bijzonder chromatisch geladen werk in een vrije ABA-vorm met canonische passages (A), een soort *perpetuum mobile* van zestiende noten waarboven zuiver akkoordische motieven en melodische zinssneden elkaar afwisselen (B), uitmondend (A') in een superpositie van de zestiende notenbeweging en het aanvangsthema. De *Prélude sur un ancien lied flamand* is, zoals reeds aangegeven, een transcriptie van zijn *Prélude pour le drame Alva*. Het stuk van Bède (ingenieur en ambtenaar bij de stad Brussel) ging - in een vertaling van Emmanuel Hiel en mét Gilsons muziek - in première op 15/12/1895 in de Brusselse K.V.S. Een flop: zeer middelmatig stuk, muzikale uitvoering (o.l.v. een zekere Van Herzezele) beneden alle peil. In zijn autograaf noteerde Gilson: "*massacré hideusement au Théâtre flamand de Bruxelles*". Toch rekende hij deze partituur tot het beste van wat hij schreef. Een voorstel van Joseph Dupont (1838-1899), dirigent van de *Concerts Populaires* om de toneelmuziek tot een suite te verwerken, is, voor zover ons bekend, nooit gerealiseerd. Wel verschenen van het voorspel tot het eerste bedrijf een klavierreductie in eigen beheer en de genoemde transcriptie voor orgel, beide opgedragen aan de Antwerpse componist en dirigent Edward Keurvels (1853-1916) die de prelude verschillende keren dirigeerde tijdens de *Dierentuinconcerten*. Het werk is gebaseerd op 2 thema's: het eerste is niet meer dan een (stijgend) kwintinterval, het tweede is het oudnederlandse lied *Ghequetst ben ick van binnen* (uit de 16de-eeuwse *Souterliedekens*) dat voorwerp is van een kleurrijke symfonisch-thematische doorwerking waarin Gilson een grootmeester was. De uitgave van de orgeltranscriptie is door Louis de Bondt (1877-1920, organist te Laken, leraar contrapunt en fuga aan het *Lemmensinstituut* te Mechelen) voorzien van een uitgebreide registratie die het oorspronkelijke, symfonische concept zo dicht mogelijk tracht te benaderen.

VOETNOTEN

(1) A. GILSON, *Notes de musique et souvenirs*, pp. 163-165.

(2) Id., *o.c.*, p. 165.

PATRICK ROOSE

Bertem 1829-1996

Voor de eerste maal een orgel van Pierre-Charles en Lambert-Corneille Van Peteghem gerestaureerd

I. DE ORGELMAKERS VAN PETEGHEM NA DE EEUWENDE VAN 1800

In 1778 had Lambert-Benoit van Peteghem (Gent 1742 - Gent 1807), zoon van de grondlegger van de vermaarde orgelmakerij, de leiding overgenomen van het bedrijf dat in die jaren op het hoogste punt van bloei stond die het ooit gekend heeft. Lambert-Benoit's oudere broer Ægidius-Franciscus van zijn kant opereerde ogenschijnlijk zelfstandig, maar vermoedelijk werd alle materiaal toch in eenzelfde atelier in Gent vervaardigd. De sluiting van vele kerken en kloosters vanaf 1797 doemde het familiebedrijf uiteraard tot een zware terugval. Ægidius-Franciscus overleed en zijn zoon Pierre-François zocht zijn heil in een ander beroep; Lambert-Benoit slaagde er amper in - ook na de heropening der kerken - enkele nieuwe orgels te leveren. Het is pas naar de jaren 1820 toe dat de Van Peteghemorgelbouw een nieuwe relance beleeft. De bedrijvigheid is dan in handen van drie zonen van Lambert-Benoit; dit zijn enerzijds

- Petrus-Carolus, eerste kind van L.-B.,
°Gent 1776 - +Waarschoot 1852
(hij tekende "P.Ch" doch liet zich Charles noemen)
- Lambertus-Cornelius, vierde kind van L.-B.,
°Gent 1779 - +Waarschoot 1855
(hij tekende "L." en noemde zich Lambert);

deze beide oudste broers lijken in associatie gewerkt te hebben. Anderzijds is er de veel jongere

- Petrus, dertiende kind van L.-B.,
°Gent 1792 - +Gent 1863;

in 1858 liet hij de zaak aan zijn zoon Maximilien over (ter onderscheid met zijn oudste broer wordt hij kortweg Pierre genoemd; dat hij ook "Pierre-Charles" zou heten is een vergissing die door E.G.J. Gregoir geboekstaafd is, en die wij reeds herhaaldelijk poogden recht te zetten). Pierre (jr.) was slechts 15 jaar oud toen zijn vader overleed; hij zal dus wel

voor het grootste deel opgeleid zijn door zijn oudere broers.

Op louter bibliografische en archivalische gronden zou men geneigd zijn te besluiten dat het om twee aparte orgelmakerijen ging, maar in de praktijk werd ook hier vermoedelijk alles in eenzelfde werkhuis in Gent vervaardigd. Nog andere vormen van binding zijn opgemerkt: wanneer Pierre jr. zijn eerste zelfstandige activiteiten aanvat (Ternat, 1823) stellen de beide oudere broers zich contractueel borg voor hem. En jaren later, i.v.m. een laattijdige levering in Poperinge in 1835 schrijft Pierre ter verontschuldiging: "... ten 2den de overgrootte bezigheyd ten uytstedige plaetsen, waer mijne broeders lang verwacht waeren en niet konden gaen mids te bed liggende, den Oudsten met rhumatiek flerecijn en den anderen broeder met handen die hy niet kon boegeeren door zilt Sce [Siatique?]." Voor bepaald werk (onderhoud?) deed hij dus beroep op zijn oudere broers.

Het werkterrein van Pierre-Charles en Lambert-Corneille lag in feite hoofdzakelijk ten westen van Gent. Naast de door Gregoir vermelde werken,

Afb. 10: Orgel te Bertem (1829)

hebben we weet van o.m. volgende nieuwbouw-orgels: Vlissegem (1815), Oostkerke-bij-Damme (1819), Stavele (1821), Mariakerke-bij-Gent (1823), Bavikhove (1824), Koolkerke (1826), Varsenare (1827), Oudenburg (1827), Klemskerke (1835), Westkerke (s.d.). Werken in de andere richting van het land zijn eerder uitzonderingen: Sint-Pieters-Rode (1817), Aaigem (1819), Virginal (1828), Leuven, St.-Pietershospitaal (1828), Bertem (1829). We zien immers dat het vanaf ca. 1825 vooral de jongere broer Pierre is die het Brabantse voor zijn rekening neemt. Vanaf 1830 stagneert trouwens de (archivalisch bewezen) activiteit van de twee oudere broers: verkozen zij atelierwerk boven het vermoeiende rondreizen? Of hadden zij gezondheidsproblemen (cfr. supra)? Bekend

is nog dat beide vrijgezel bleven en zich terugtrokken in een rusthuis in Waarschoot, resp. in 1848 en 1852. Er kan ook tussen de beide oudere broers een zekere vorm van taakverdeling bestaan hebben: zo is bijv. bij het orgel te Aaigem het bouwcontract ondertekend "Pierre Charles Van Peteghem, 1818", maar de ventielenkas is gesigneerd "L. Van Peteghem, 1819" (zijnde dus Lambert-Corneille).

II. HISTORIEK VAN HET BERTEMSE ORGEL

Uit de kerkrekeningen van de Sint-Pieterskerk van Bertem blijkt dat schrijnwerker Petrus van Goubergen uit Tildonk al vóór 2 augustus 1829 begonnen was met de bouw van de orgelkast en deze in december van hetzelfde jaar had afgewerkt. Men had in het atelier Van Goubergen ongeveer 17 weken aan het meubel gewerkt; de opbouw ervan in de kerk nam nog eens 2 weken in beslag. De betaling van deze werken, door penningmeester Petrus Couckelberghs, had plaats op 10 januari 1830. Ook het beeld van koning David bovenop het orgel en de balustrade van het doksaal zijn van de hand van Van Goubergen. Deze laatste moet kort na de uitvoering van deze werken overleden zijn, aangezien bij de uitbetaling van 4 mei 1831 zijn weduwe het geld ontving.

Intussen waren ook de gebroeders Van Peteghem reeds aan het werk geslagen: in de kleppenkas van het Bertemse orgel is volgende inscriptie aan te treffen:

*L. Van Peteghem
Fecit à Gand
Novemb^r 1829*

Uit de kerkrekeningen kan worden afgeleid dat de opbouw van het orgel in de kerk geschiedde in de maand mei 1830. Het is anderzijds P.Ch. Van Peteghem aan wie op 24 januari 1831 de eindafrekening (vijfhonderd gulden Brabants Courant) werd uitbetaald. Het bouwcontract, te situeren in de eerste helft van 1829, is niet teruggevonden, zodat we niet weten wie de overeenkomst getekend heeft: het is mogelijk dat de opdracht door Pierre-Charles genegocieerd is, aangezien dit ook op enkele andere plaatsen het geval is geweest en aangezien er aan hem uitbetaald werd.

Enkele technische gegevens:

- ingebouwd in de doksaalbalustrade; originele plaats
- sprekend hoofdwerk-front (Prestant 4), daarachter bevindt zich op dezelfde hoogte de windlade
- het kleine front in de voet van het meubel bevat slechts sierpijpen: dit schijnfrontje moest de indruk wekken dat zich daarachter een onderpositief-werk bevond (bij een aantal andere orgels werd er ook effectief een Positief in de kastvoet geplaatst)
- klavier ingebouwd aan de rugzijde; er is geen pedaalklavier; manuaalomvang

van C tot f³, 54 toetsen

- de registertrekkers bevinden zich als volgt aan weerszijden van het klavier:

Clairon 4 v bas O		O Cromorne 8 v sup
Trompet 8 v bas O		O Trompet 8 v sup
Veldfluyt 2 v O		O Fourniture 3 pijpen
Flute 4 v O		O Nasard 3 v
Bourdon 8 v O		O Doublette 2 v
Cornet 5 pijpen O	<u>klavier</u>	O Prestant 4 v
Rossignol O		O Tremblant

In de jaren van het Interbellum werd het instrument licht gewijzigd door de orgelbouwers Joris (Aarschot): *Clairon*, *Cromorne* en *Veldfluyt* verdwenen van de windlade om plaats te maken voor nieuwe "romantische" registers zoals *Viool* en *Voix céleste*. Een hoeveelheid pijpwerk van de drie weggenomen spelen werd - in totaal verhakkelde toestand - in 1975 teruggevonden in een berghok in de toren; tijdens de huidige restauratie bleek de *Veldfluyt* nog gedeeltelijk recupereerbaar, *Clairon* en vooral *Cromorne* dienden grotendeels gereconstrueerd te worden. Twee van de drie originele schepbalgen waren omgebouwd tot een kleine magazijnbalg; ook hier werd de originele toestand in ere hersteld: dit gebeurde reeds in 1984 (in het kader van het toen pas ingevoerde subsidiestelsel "Dringende onderhoudswerken", uitgevoerd door J.-P. Draps uit Kortenberg). Naast de mogelijkheid om de balgen manueel te bedienen is er een elektrische ventilator ter beschikking om de balgen te voeden.

III. DE RESTAURATIE

De restauratiewerken werden uitgevoerd door de debuterende orgelmaker Dierik Potvlieghe (°1969), in de periode 1994-95. Het ontwerp en het stemmen- en inonatiewerk werden verzorgd door de orgeldeskundigen van de *Afdeling Monumenten & Landschappen* (Brussel), bij wijze van kosteloze dienstverlening; de restauratiewerken aan het orgel werden overigens verricht zonder subsidie van het Vlaams Gewest. Het doksaal werd o.l.v. architect P. Van Aerschot verstevigd en gestabiliseerd (d.m.v. ingewerkte stalen liggers). Door de orgelbouwer werd de orgelkast opgespied en opnieuw haaks gezet. Het meubel werd alleen gereinigd; vernislagen werden onaangerod gelaten. De ontbrekende versieringen, plinten en stukken lijst- en snijwerk werden

aangevuld en de loshangende delen opnieuw gelijmd. De lessenaar en deuren werden nagezien, en onder het klavier werden nieuwe deurtjes geplaatst (ten behoeve van een eventuele latere toevoeging van een onderwerkje). Het dak werd met lederstroken gedicht. Een nieuwe orgelbank werd gemaakt naar oud model. Niet-originele registerknoppen werden vervangen door nieuwe, gekopieerd naar de enkele resterende authentieke. Nieuwe registerplaatjes dienden voorzien te worden. De nogal erg versleten toetsen werden opnieuw met gebleekt been belegd en het te zwaar aangetaste ebbenbeleg alsook de bakstukken werden hersteld. Het originele wellenbord was bewaard gebleven; de broos geworden messingdraden werden vervangen en loszittende dokken herlijmd. De windlade, die erg doorgezakt was en tevens overloop had, werd ontmanteld, van oude lijm ontdaan, heruitgelijmd en winddicht gemaakt. Ze werd gevakt, met nieuw papier en linnen bekleed, en de barsten werden gedicht. De kleppen werden gevakt, van nieuw leder voorzien, en de pulpeten vernieuwd met fijn lamsleder. De pijpstukken en -roosters werden gerestaureerd (waar zich lichte transformaties hadden voorgedaan); stokken en slepen evenals het fundament werden gevakt.

De frontpijpen (sprekende én houten sierpijpen) werden van recente verflagen ontdaan en opnieuw met tinfoolie bekleed. Het gros van het binnenpijpwerk bevond zich in een gedegradeerde toestand, te wijten aan slecht stemwerk en tekort aan onderhoud. Beschadigde stemranden en -insnijdingen werden hersteld. Bepaalde zwaar beschadigde pijpen (*Veldfluyt*, *Clairon*, *Cromorne*, een *Cornet*-koor) werden op basis van de resterende gereconstrueerd of gekopieerd. De verdwenen *Rossignol* werd naar een elders bewaard model gekopieerd.

Al lijkt de voorgaande opsomming indrukwekkend, toch moeten we benadrukken dat het om een "zachte restauratie" gaat: alleen het strikt nodige werd gedaan, en een aantal aspecten die men volgens nieuwbouwwaardstaven niet zou tolereren werden ongemoeid gelaten. Zo werd bijvoorbeeld het klavier - waarvan de toetsen niet perfect geruisloos lopen en tevens niet regelbaar zijn - ongewijzigd in zijn originele vorm behouden.

Conditio sine qua non voor een goedkeuring door *Monumenten &*

Afb. 11: Koning David op het orgel te Bertem (1829)

Landschappen van de restauratieplannen was het realiseren van een bevredigende oplossing voor de kerkverwarming. Veel schade die het orgel in de voorbije decennia had opgelopen kan toegeschreven worden aan de heteluchtinstallatie waarmee de kerk tot in 1993 werd verwarmd. Er werd geopteerd voor een vloerverwarming, die voldoende comfort biedt aan de kerkgangers en de warmte gelijkmatiger verdeelt in het gebouw. Een vloerverwarming op lage temperatuur (max 40°C) verhindert de ophoping van warme lucht onder het plafond. Door het continu-gebruik van een dergelijk systeem (handhaven van een basis-temperatuur) worden de grote temperatuurschommelingen vermeden die zo nefast zijn voor orgels.

De plaatsing van de vloerverwarming kon meteen gepaard gaan met het leggen van een nieuwe vloer in blauwe hardsteen die veel beter past bij het sobere romaanse karakter van de kerk. In de lente van 1994 waren deze werken voltooid en na een grondige schoonmaakbeurt was de kerk klaar om het gerestaureerde orgel opnieuw te ontvangen.

Tot slot moeten we nog de titel van dit artikel toelichten: de primeur ligt in het feit dat het Bertemse orgel het eerste is (lees "was") van het oeuvre van de broers P.Ch. en L.C. Van Peteghem dat gerestaureerd werd. Bij het verschijnen van deze tekst is nu ook de restauratie van het orgel in de kapel van het voormalig Sint-Pietershospitaal te Leuven voltooid, terwijl de restauratie van het orgel in Stavele van start is gegaan.

BIBLIOGRAFIE

- A. FAUCONNIER EN P. ROOSE. *Het historisch orgel in Vlaanderen*. Dl. II/b: *Brabant/arr. Leuven*. (Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg). Brussel, 1977. Pp. 34-36 en afbeelding. p. IV/6.
- P. ROOSE. *Bijdrage tot de geschiedenis der orgelmakers Van Peteghem: De gebroeders Pierre Charles sr. en Lambert Corneille van Peteghem*. In: *Orgelkunst*. VIII, 1985, nr. 2, pp. 34-40.
- D. LIÉVOIS. *Nieuwe biografische gegevens over de familie Van Peteghem*. In: *Orgelkunst*. X, 1987, nr. 4, pp. 11-25.
- J. BREUGELMANS E.A. *Orgelpunt. Plechtige inwijding en inspelings van het Van Peteghem-orgel. Viering van de afsluiting van drie jaar restauratie- en verfraaiingswerken in de romaanse Sint-Pieterskerk van Bertem*. Bertem, 1996. 12 pp., afb.

Besprekingen

CD's

Flor Peeters - Orgelwerken door ERIC HALLEIN aan de orgels van de St.-Maartenskathedraal te Ieper, de O.-L.-Vrouwekerk te Roeselare en de O.-L.-Vrouwekerk in De Panne. - DDD, totale speelduur 71'33
Verkrijgbaar door overschrijving van 700 + 80 BEF op bankrekening 285-0567644-29 van de "Orgelkring Adriaan Willaert Roeselare"

Eric Hallein (° Roeselare, 1958), organist aan de Sint-Michielskerk te Roeselare, is een fervent verdediger van de Belgische romantische en moderne orgelmuziek en realiseerde verschillende opnamen met nadruk op het werk van Herman Roelstraete en Flor Peeters, naast minder bekende orgelmuziek van J.N. Lemmens, W. Ostyn, K. Van Ingelgem en M. De Jong. Hallein organiseerde met de actieve "Orgelkring Adriaan Willaert Roeselare" in 1985 en 1989 telkens een internationaal orgelconcours, met een belangrijke inbreng van hedendaagse Vlaamse orgelcomponisten.

De CD *Flor Peeters - Orgelwerken* werd gemaakt naar aanleiding van de herdenking van het tienjarig overlijden van de Mechelse meester en omvat grote representatieve composities uit verschillende stijlperiodes. Er zijn dynamische, concertante, symfonische variaties, een grootse Vlaamse Rhapsodie, een geconcentreerde monumentale orgelsymfonie en een originele sonate. Tevens hoort men bewerkingen van volksliederen, kerklieder en een gregoriaanse melodie.

Het Anneessensorgel van de Sint-Maartenskathedraal te Ieper laat poëtische fluiten klinken en komt helder over in de verzadigde grote forte-ensembles. Dit is tevens een complement voor de opname, gemaakt door Hans Van Daele. Verder klinkt het Forrest-Klaisorgel gespierd in de *Sinfonia* en ongemeen warm met de grondstemmen en de trompet in het lyrisch bewogen *In memoriam*. De *Sonate* is zeer gedegen en ritmisch precies verklankt, maar kan naar mijn gevoel nog iets winnen aan durf en uitstraling. Over het algemeen heeft E. Hallein een sterke prestatie neergezet. Hij interpreteert deze briljante muziek met veel virtuositeit, groot inzicht en veel verve.

Een verzorgd boekje met een mooie reproductie van een portret van Peeters door Felix de Boeck en een verzorgde en uitgebreide introductie, door Johan Delbecke met groot inlevingsvermogen geschreven maken deze publicatie tot een geïnspireerd gebeuren.

KAMIEL D'HOOGHE

Boeken

Pepping-Studien I. Analysen zum Schaffen der Jahre 1926-1949.
Uitgave: Bärenreiter, Kassel, 1996. - ISBN 3-7618-1262-0, 208 p., muziekvoorrb.

Van Ernst Pepping (1901-1981) is ten onzent ongeveer alleen de naam bekend; werk van hem wordt nauwelijks vertolkt. Nochtans hanteerde Pepping op kleurrijke wijze de modern-polyfone stijl, en leverde een ongemeen belangrijke bijdrage tot de koorbeweging.

Ooit speelde ik als examenstuk zijn *Toccata en Fuga over "Mitten wir im Leben sind"*. Na veel gesakker op enkele op- en neergaande toonladders die bijna de gehele ambitus van het pedaal besloegen, was het muzikale vergenoegen veel groter dan ik ooit na het spelen van Distler of Reda ervoer. De toehoorders waren minder enthousiast, omdat de muziek zich niet zomaar na één beluistering prijsgeeft.

In 1989 werd in Berlijn het *Ernst-Pepping-Gesellschaft* gesticht met als doel de interesse voor de toondichter levendig te houden. Dit resulteerde thans in een eerste publicatie waarvan - hoe kon het ook anders - de *Deutsche Gründlichkeit* afdruipt. De verschillende bijdragen handelen over volgende aspecten of composities van Pepping:

- Vroege Kamermuziek in de jaren '20
- Functionaliteit en autonomie in de Mis-composities
- Vormen in de pianosonates
- Variaties over een liedzetting van L. Senfl "*Lust hab ich ghabt zur Musica*" (kamermuziek)
- een benadering van het tweede strijkkwartet
- *Drei Fugen über BACH* (orgel)
- orgelpartita *Wer weiß, wie nahe mir mein Ende*
- het koorlied *Anakreons Grab*.

In de laatste bijdrage worden de verdiensten van Pepping als vertaler van Italiaanse literatuur besproken.

Als bijlage de statuten en de ledenlijst van het *Pepping-Gesellschaft e.V.*

PATRICK ROOSE

J. DE DONDER. *Het Louis de la Haye-orgel. 1723. Sint-Pieterskerk Puurs.* - 118 p., ca 90 zwart-wit afbeeldingen

Verkrijgbaar door overschrijving van 480 BEF (incl. verzendingskosten) op bankrekening 088-2141815-50 van "Het Puurse Orgel", Begijnhofstraat 24, B-2870 Puurs

Inlichtingen: tel. 03/889.15.67

Een boek schrijven over het wedervaren van een Louis (I) Delhaye-orgel is geen eenvoudige zaak, vooral voor een auteur die niet onmiddellijk tot het milieu van de orgelspecialisten behoort. Maar blijkbaar houdt de schrijver van dit orgelboek van riskante uitdagingen en weet ze tegelijkertijd ook tot een goed einde te brengen. Reeds eerder zette hij met succes publicaties over de Sint-Pieterskerk op zijn naam en ook zijn orgelboek is er een dat er mag zijn.

Vanzelfsprekend krijgen de groeigeschiedenis en de aan gang zijnde restauratie van het orgel de volle aandacht. In afzonderlijke hoofdstukken komt de politieke en maatschappelijke situatie in onze gewesten tussen 1700 en 1730 aan bod, wordt het Vlaamse orgellandschap vanaf de 17de eeuw ontleed en wordt de lezer geconfronteerd met de 18de-eeuwse Sint-Pieters-parochie. Een apart hoofdstuk behandelt de werking van het mechanisch orgel. Het laatste deel van het boek bevat de biografieën van G.I. Kerrix, die het sculpteerwerk aan de orgelkast uitvoerde en van de familie Delhaye.

Het werk heeft geen wetenschappelijke pretenties; er ligt één enkele bedoeling aan ten grondslag, nl. de niet-ingewijde belangstellende binnenleiden in de historische, politieke en maatschappelijke context waarin dit zeldzame Delhaye-orgel tot stand kwam, de groeigeschiedenis ervan uittekenen aan de hand van archivalische en technische elementen en tenslotte de optie verduidelijken die geleid heeft tot de huidige aan gang zijnde restauratie, kortom een doelstelling die meestal in een

klassieke monografie over een kerkgebouw niet wordt gehaald.

De complexiteit en omslachtigheid van de wereld van het orgel verantwoordt tenvolle een afzonderlijke en meer gedetailleerde publicatie, vooral met betrekking tot dit Delhaye-orgel waarvan de geschiedenis tot vóór de restauratiebeslissing jammer genoeg was ontspoord in chaos.

Louis Delhaye is als orgelbouwer lange tijd slechts bekend gebleven vanuit enige geschiedkundige gegevens; werk was er van deze orgelmaker nauwelijks geïdentificeerd. De laatste tien jaren is één en ander in een stroomversnelling geraakt. Één en ander houdt verband met de herontdekking van de orgels van de 19de-eeuwse Delhaye, Jean-Joseph, die vooral door de orgelinventarisatie aan het licht kwam. Dat sedert midden 18de, en zeker in de 19de eeuw, de orgelmakersfamilie De la Haye, alias Delhaye, een dominante rol heeft gespeeld in de orgelbedrijvigheid in en rond Antwerpen, die vergelijkbaar is met de overheersende positie van de Gentse Van Peteghemfamilie, lijkt onmiskenbaar. Alleen werden van de 18de-eeuwse orgelbouwactiviteit van de Delhaye's merkwaardig genoeg zeer veel sporen uitgewist en dit beslist niet omdat de kwaliteit ontoereikend zou zijn geweest.

Met mondjesmaat worden op dit ogenblik nog regelmatig kleine instrumenten geïdentificeerd als werk van Delhaye, en het bewaard gebleven materiaal wijst erop dat, in tegenstelling met de Van Peteghem's, de 18de-eeuwse bouwwijze en klankgestalte van de Delhaye's niet die homogene continuïteit naar de 19de-eeuwse kende die normaal verwacht kon worden. Op dit punt is het orgel in Puurs één van de vroegst bekende werken van Louis De la Haye een sprekend voorbeeld. Aan het 18de-eeuwse Delhaye-hoofdwerk, met o.a. zijn ranke gedekte en conische fluiten, werd een Positief toegevoegd dat de kenmerken van de 19de eeuw vertoonde, namelijk met roergedekte fluiten die, net als de prestanten, in de discant een wat vertraagd verloop kennen.

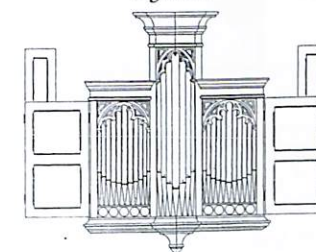
Het dispositiebestand, zoals het laatst in 1843 (ook weer door een Delhaye) tot een coherent geheel is uitgegroeid en waarin de stylistische diversiteiten niet steeds in elkaars verlengde liggen, vormt de optie die bij de restauratie nagestreefd wordt; het tot een homogeen klinkend geheel verbinden van deze diversiteit over de groeigeschiedenis heen, vormt de uitdaging waarvoor de orgelrestaurateurs te Puurs worden gesteld. Door de zware beschadiging en degradatie van het historisch materiaal is de opdracht complex en zeker niet eenvoudig, maar de kwaliteiten van wat ervan bewaard bleef staan er borg voor dat dit zal lukken.

Er past waardering voor de inzet en volharding waarmee de kerkfabriek en in het bijzonder Jos De Donder, na een jarenlange restauratie van het kerkgebouw, binnenkort de kroon op het werk mogen zetten met de restauratie van het orgel.

ANTOON FAUCONNIER

Herman Wouters

Orgelbouw

Nieuwbouw, Restauratie en Instandhoudingswerken te Antwerpen, Gent, Rijckhoven - Alden Biesen, Dendermonde, Schilde, Wetteren, Kapellen, Waarloos, Wimmertingen, Schepdaal, Baardegem, Kortenberg, Kerniel, Mechelen, Zandhoven, Gelinden...

Tulpenlaan, 34, 2550 Kontich
tel.: 03/457.24.71

Intonatie:

Jos Moors

1751. Dit jaartal schrijft Van Peteghem in de keilbalg van het orgel van Verrebroek, voordat hij hem dichtplakt. 245 jaar later openen we de balg, en we zien hoe onze verre voorganger met zekere hand — en met een vet, rood krijt — het orgel gedagtekend heeft. Nu kan de restauratie beginnen. Dit werk zal tegelijk moeilijk en simpel zijn. Moeilijk, omdat we ons volledig moeten inleven in de oude meester. Simpel, omdat de zuinige polderboeren van Verrebroek hun orgel nooit hebben laten *moderniseren*. Zelfs de overbodig geworden blaasbalgen hebben ze jarenlang zorgvuldig bewaard op de zolder van de pastorie. Die *ene* ontbrekende Cornetpijp maken we wel bij.

De restauratie van het Van Peteghemorgel van Verrebroek (Beveren) zal voltooid zijn in 1998.

PELS D'HONDT
ORGELBOUWERS SINDS 1892

Mededelingen

Renaat Mores overleden

Met het overlijden van Renaat Mores, (° Ronse 12.12.1899 - + 18.02.1997) op 18 februari laastleden verdwijnt de laatste Vlaamse organist en componist die tijdens de 19de eeuw werd geboren. Hij heeft gestudeerd aan de *Koninklijke Conservatoria* te Gent bij Martin Lunssens, Joseph Ryelandt, Toussaint de Sutter en Flor Peeters en te Brussel bij Joseph Jongen. In 1925 werd hij organist te Dendermonde en in 1935 in de St.- Maartenskerk te Aalst. Hij componeerde missen, liederen, cantaten, klavierwerken en orgelwerken, o.a. *Variaties*, *Fuga* en *Hymne*.

Werkboek en -schrift voor het aanvankelijk orgelonderricht in het deeltijds kunstonderwijs

In 1996 publiceerde de *Vlaamse Vereniging ter Bevordering van de Orgelkunst* v.z.w. twee belangrijke uitgaven (een werkboek voor de leerkracht en een werkschrift voor de leerling) voor het aanvankelijk orgelonderricht in het deeltijds kunstonderwijs, die tot doel hebben de aanwezige creativiteit bij de orgelleerling zo vroeg mogelijk te prikkelen en te ontwikkelen. Daarnaast is er ruime aandacht voor het aanleren van technische vaardigheden en het ontwikkelen van de muzikaliteit.

Beide publicaties kunnen besteld worden door overschrijving op rekeningnummer 000-1691749-69 van Publicaties Orgelkunst, Beiaardlaan 1, 1850 Grimbergen met vermelding van "werkboek" en/of "werkschrift" en gewenste aantal exemplaren. Kostprijs werkboek: 800 BEF, werkschrift: 400 BEF. Leerkrachten die minimaal 10 werkschriften bestellen, krijgen een korting van 10%. Per bestelling dient 100 BEF verzendings- en administratiekosten te worden gerekend.

Jozef Sluys, Vlaams Cultureel Ambassadeur 1997

Jozef Sluys, organist aan de Sint-Michielskathedraal te Brussel, is andermaal benoemd tot "cultureel ambassadeur van Vlaanderen." Er waren liefst 169 aanvragen. De jury heeft 62 aanvragen van zeer uiteenlopende disciplines bekroond.

Orgelinventaris in Wallonië

De inventaris van het Waals orgelerfgoed is onder de wetenschappelijke leiding van Roland Servais en met de medewerking van Mairlot, Decourcelle en Couvreur reeds een tijd geleden klaar gekomen. Thans heeft de Waalse Minister-president Robert Collignon aangekondigd dat reeds dit jaar begonnen wordt met de publicatie van drie boeken, nog acht zullen volgen. Tien volumes behandelen de inventaris, weliswaar in een gereduceerde vorm, het elfde volume zal de synthese geven in de collectie *Inventaires thématiques*. De *Région Wallone* heeft hiervoor een budget uitgetrokken van 5.345.500 BEF plus 1.800.000 BEF voor de uitgave. Deze informatie stond in *Le Messenger*, nr. 3 1997 "*Journal d'informations musicales*", uitgegeven door *Les amis de la musique*, Avenue Reine Astrid 73, 4900 Spa, waarin Dominique Coune een ganse pagina wijdt aan oude en nieuwe orgels in Vlaanderen en Wallonië.

Orgelseminarie Scheidt/Sweelinck Kapellekerk Brussel 7 juni 1997

Harald Vogel (D) geeft aan het nieuwe orgel naar 17de eeuws model, gemaakt door Rudi Jacques en geplaatst in de O.-L.-Vr. ter Kapellekerk te Brussel, op 7 juni ek. vanaf 9.00 u vier sessies gewijd aan het orgeloeuvre van Sweelinck en Scheidt. Tijdens het inhuldigungsconcert om 20.00 u voegt hij daar nog werk van Buxtehude bij.

Inlichtingen: Voce et organo, rue de Walhain, 76, 7133 Buvrinnes, tel. 064/33.05.30.

Orgelacademie St.-Vith 13-16 juli 1997

Hans-Georg Reinertz, (Eupen) en Gerard Habraken (Eindhoven) zijn de docenten van de orgelacademie die van 13 tot 16 juli ek. plaats vindt te Recht (gemeente St.-Vith), onder de auspiciën van de *Exekutive der Deutschsprachigen Gemeinschaft*. Het orgelwerk van Bach, Pachelbel, Kerll, Simon, Sorge en Homilius wordt bestudeerd.

Inlichtingen: Musica viva, Hostert 16, B-4700 Eupen.

Bachs *Orgelbüchlein* Kortrijk 18-19 juli 1997

Dirk Blockeel geeft op 18 en 19 juli voor orgelstudenten aan academies en conservatoria een tweedaagse cursus over Bachs *Orgelbüchlein*. Een analytisch-duidende syllabus, een voordracht en een concert onderbouwen het geheel.

Inlichtingen: Dirk Blockeel, Grote Noordstraat 18, 8830 Hooglede, tel. 051/22.86.34.

38 Organisten en 8 duo's uit 19 landen op 26 juli in Brugs concours

Achtendertig organisten en acht duo's uit 19 landen hebben zich aangemeld voor deelname aan het internationaal orgelconcours dat op 26 juli eerstkomend begint te Brugge. Het *Collegium Instrumentale Brugense* onder de leiding van Patrick Peire begeleidt de finalisten. De instrumententoonstelling is gewijd aan positieven en claviorganums. Uit de verzameling van Joris Verdin wordt een collectie harmoniums getoond. Verder zijn er twee Brugse orgelwandelingen en een orgelexcursie in West-Vlaanderen. In het volledige festival zijn een veertigtal concerten en wedstrijdoptredens gepland.

Inlichtingen: Festival van Vlaanderen, Dienst Toerisme, Burg 11, 8000 Brugge, tel. 050/44.86.86.

Nacht van het orgel, Sint-Truiden 19 augustus 1997

In het kader van de derde *Vlaamse Orgeldagen* van 18 tot 23 augustus ek. worden kunstenaars uitgenodigd om een korte voorstelling te verzorgen op dinsdagavond 19 augustus. Er is een drieluik van expressievormen voorzien, nl. muziek, beeldende kunst en theater rond het thema van het gerestaureerde orgel van de Begijnhofkerk te Sint-Truiden. Op het Ancionorgel of op een positief van Stan Arnauts kan gemusiceerd worden: solowerken, kamermuziek of meer ongewone ensembles, improvisatie of compositie, nieuw of historisch. Beeldende kunsten en audio-visuele producties kunnen voorgesteld worden in combinatie met het orgel. Mime, ballet, kleinkunst, volksmuziek en theater rond het orgel zijn eveneens welkom.

Inlichtingen: Paul de Maeyer, Zangvogellaan 4, 9041 Gent, tel. 09/228.95.78.

Internationale Orgelweek Brussel, 19-26 oktober 1997

De 18de internationale orgelweek te Brussel plant een reeks van twaalf concerten: een openings-

en slotconcert in de Brusselse kathedraal, vijf concerten in de loop van de week op verschillende orgels in de hoofdstad en een orgelwandeling met vijf concerten.

Inlichtingen: Domstraat 8, 1602 Vlezenbeek.

Orgelcultuur in Bohemen, themanummer *Het orgel*

Het Orgel, een waardevol tijdschrift van de *Koninklijke Nederlandse Organistenvereniging*, heeft van het maartnummer 1997 een themanummer gemaakt dat gewijd is aan de Tsjechische orgelcultuur. Ewald Kooiman geeft een overzicht van de oudere Tsjechische orgelmuziek, Peter Van Dijk schrijft over: het Boheemse orgel, de orgel- en kerkmuziekcultuur in Tsjechië en over een orgelreis rond Praag. Pavel Černý beschrijft Praag als orgelstad. Mits overmaking van 325 BEF naar giro 000-1709741-19 ten name van de *Koninklijke Nederlandse Organistenvereniging* te Brouwershaven kan men een exemplaar bekomen.

Orgelcatalogus: 790 boeken, 4098 opnamen, 98 videocassetten

De *Organ Literature Foundation* publiceert met de *Catalogue "EE"* een overzicht van: 790 boeken w.o. 46 nieuwe titels, 259 orgelcomposities, w.o. 12 nieuwe, 4.098 opnamen w.o. 325 nieuwe en 98 videocassettes.

Inlichtingen: The Organ Literature Foundation, 45 Norfolk Road - Braintree MA 02184-5918, USA.

Duitse organistenwereld in recessie

Het zijn zeer moeilijke tijden voor de organisten, niet enkel in Vlaanderen, België en Nederland. Zelfs in de *Evangelische Kirche* in Duitsland zullen één derde van de drieduizend *hauptamtliche* banen voor kerkmusici tijdens de komende jaren moeten verdwijnen.

Organ handbook 1996 Philadelphia

De *Organ Historical Society* organiseerde haar nationale samenkomst in Philadelphia, Pennsylvania (480 leden volgden het gebeuren) en publiceerde bij die gelegenheid het vermelde handboek van 144 pagina's. 35 orgels worden in het kort beschreven, w.o. twintig met mechanische tractuur. De programma's van 35 orgelrecitals staan bol van romantische praal- en pronkstukken, met uitzondering van drie orgelwerken van Bach, en twee programma's met Duitse orgelbarok.

Doctoraal proefschrift op orgelmakers Witte, Utrecht 6 juni 1997

Teus den Toorn (1943) verdedigt op 6 juni zijn proefschrift over de orgelmakers Witte aan de universiteit te Utrecht. C.G. Witte en J.F. Witte (firma J. Bätz & Co.) behoorden in de 19de eeuw tot de vooraanstaande Nederlandse orgelmakers. In een tweedelige uitgave worden de vele resterende orgels in een breed analytisch kader geplaatst en becommentarieerd. Naast een biografisch overzicht is er een zo volledig mogelijk overzicht van de instrumenten met hun geschiedenis, dispositie en karakteristieken. Circa 700 afbeeldingen verduidelijken het beeld van de Witte-instrumenten. Het proefschrift is uitgegeven bij J.J. Groen en zoon.

Spaanse orgelmuziek, Universiteit Salamanca 1-11 juli 1997

In de oude en de nieuwe kathedraal van Salamanca wordt van 1 tot 11 juli 1997 door Guy Bovet

voor de 18de maal een interpretatiecursus van oude Spaanse orgelmuziek gegeven op drie historische orgels uit 18de eeuw. Composities van de Cabezón, de Heredia, de Arauxo, Jiménez, Cabanilles, Bernabé, Lidon en anoniemen worden bestudeerd.

Inlichtingen: Mlle Marisa Aubert, Place du Prieur, CH-1323 Romainmôtier.

Cursus M. Chapuis en L. Robillard, Thionville 7-12 juli 1997

Te Thionville en te Hayange in de Franse moezelstreek geven Michel Chapuis en Louis Robillard van 7 tot 12 juli een interpretatiecursus over Franse oude en romantische orgelmuziek.

Inlichtingen: Centre d'action culturelle, B.P. 50263, F-57108 Thionville Cedex.

Internationaal Concours St. Albans (GB) 10-19 juli 1997

Een uitgebreid repertoire van Bach, Guilain, Muffat, Alain, Dupré, Mendelssohn, Vierne, Stanford en Reger wordt gevraagd. Los hiervan is er eveneens een improvisatieconcours. Jury: Fagius, Haselböck, Landale, Philips en Sutherland.

Inlichtingen: Competitions Secretary, 45 Sherwoods Rise, Parpenden, Herts AL5 1LX, U.K.

Interpretatiecursus Romainmôtier 13-25 juli 1997

Gedurende bijna twee weken geven Marie-Claire Alain (Couperin en Alain), Luigi Ferdinando Tagliavini (Frescobaldi) en Guy Bovet (Bach en Franck) interpretatiecursussen te Romainmôtier in Zwitserland. Het orgel van de familie Alain, een vierklaviersinstrument met 45 registers en een historisch Italiaans orgel van 1706 zijn de cursusinstrumenten.

Inlichtingen: Mlle Marisa Aubert, Place du Prieur, CH-1323 Romainmôtier.

Zomeracademie Ratzeburg, 20 juli-3 augustus

Jean Paul Imbert (F), Michael Harris (SC) en Neithard Bethke (D) leiden de cursussen van de 29ste zomeracademie in de kathedraal van Ratzeburg. Zwaartepunten liggen op de Franse symfonische orgelromantiek, de Engelse orgelcultuur van barok tot modern, Duitse barok en koraalgebonden improvisatie.

Inlichtingen: Ratzeburger Sommerakademie, Domhof 35 (Domprobstei), D-23909 Ratzeburg.

Cursus Lionel Rogg en François Delor, Genève 4-8 augustus 1997

Lionel Rogg en François Delor geven te Genève van 4 tot 8 augustus interpretatiecursus over orgelwerk van Bach, Mozart, Messiaen, Liszt, Franck en Couperin. Ook een vrij repertoire komt aan bod.

Inlichtingen: Cours d'interprétation d'orgue, l'Art Musical, Case 10, CH-1211 Genève 17.

Zomeracademie J.S. Bach, Porrentruy 7-19 augustus 1997

Michael Radulescu geeft van 7 tot 16 augustus 1997 aan het Ahrend-orgel in Porrentruy een Bachcursus, gewijd aan het *Orgelbüchlein*, de preluden en fugen BWV 531, 532, 534, 536, 539, 543 en het Paasatorium.

Inlichtingen: Fondation pro musica, c.p. 290, CH-2900 Porrentruy 1.

Agenda

JUNI

- zo 01 15 u Kortrijk, Sint-Maartenskerk, Yves Senden, m.m.v. P. Maureen (saxofoon) en P. Ickx (zang)
- ma 02 21 u Sint-Truiden, Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk, Joris Verdin
- za 07 20 u Daknam, Edward de Geest en E. Dierick en G. Riebbels, voordracht
- za 07 20 u Tongeren, O.-L.-Vrouwebasiliek, Luc Ponet en Capilla Flamenca
- za 07 20.15 u Gent, Sint-Baafskathedraal, Chris Dubois
- za 07 9, 11, 13.30, 15.30 u Brussel, O.-L.-Vr. ter Kapellekerk, cursus Harald Vogel
- za 07 20 u Brussel, O.-L.-V. ter Kapellekerk, Harald Vogel (DL) inuldiginsconcert
- zo 08 15.30 u Denderleeuw, Sint-Amanduskerk, Luc Ponet
- ma 09 21 u Hamont, Sint-Laurentiuskerk, Kristiaan Van Ingelgem en vocaal kwartet
- wo 11 20 u Brussel-Zavelkerk, Jan Willem Jansen (F)
- za 14 20.15 u Gent, Sint-Baafskathedraal, Jan Van Landeghem
- zo 15 15.30 u Denderleeuw, Sint-Amanduskerk, Joost Langenveld (NL)
- zo 15 18.00 u Watervliet, Onze-Lieve-Vrouwekerk, Jozef Sluys
- ma 16 21 u Sint-Truiden, O.-L.-V.-Hemelvaartkerk, Jean Ferrard
- vr 20 20 u Haringe, Sint-Martinuskerk, Edward De Geest
- vr 20 21 u Antwerpen, Sint-Pauluskerk, J. Walraven en L. Van Langerak (alt)
- za 20 20 u Daknam, Johan Van Den Durpel en D. en Ch. Van Den Durpel (voordracht)
- za 21 20.15 u Gent, Sint-Baafskathedraal, Edward De Geest
- za 21 *Organum novum*, orgeltrip: Oostkamp, Stalhille, Zuienkerke en Vyvekapelle
- zo 22 15.30 u Denderleeuw, St.-Amanduskerk, Peter Thomas en D. Verdoodt (sopraan)
- ma 23 21 u Sint-Truiden, O.-L.-V.-Hemelvaartkerk, Luc Ponet en BRTN-koor
- vr 27 19 u Eeklo, Oostveldkerk, Edward De Geest m.m.v. parochiekoren
- za 28 20.30 u Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Ignace Michiels m.m.v. koor dir. A. Defoort
- ma 30 21 u Eisden, St.-Barbarakerk, Marnix Decadt en H. Bogaerts (saxofoon) improvisatie

JULI

- di 01 Tongeren, Basilica-concerten, Euregionale orgeltrip
- do 03 20 u Gent, Sint-Baafskathedraal, Francesco Bernardini (I)
- vr 04 20 u Haringe, Sint-Martinuskerk, D. Fremin
- vr 04 20.30 u Antwerpen, O.-L.-V.-Kathedraal, Leo Van Doeselaar (NL) (Metzler-orgel)
- vr 04 20.30 u Brugge, Sint-Salvatorskathedraal, Olivier Eisenmann, (CH)
- za 05 16.30 u Brugge, Sint-Gilliskerk, François Houtart
- za 05 20.30 u Knokke, St.-Margaretakerk, Andreas Meisner (D)
- zo 06 15 u Sint-Truiden, Begijnhofkerk, Luc Ponet
- ma 07 21 u Sint-Truiden, O.-L.-V.-Hemelvaartkerk, Anne Froidebise
- do 10 20 u Gent, Sint-Baafskathedraal, Roger Sayer (GB)
- vr 11 20 u Haringe, Sint-Martinuskerk, Denis Frémin (F)
- vr 11 20.30 u Antwerpen, O.-L.-V.-Kathedraal, Chris Dubois (Schyven-orgel)
- vr 11 20.30 u Brugge, Sint-Salvatorskathedraal, Roger Sayer (GB)

- za 12 16.30 u Brugge, Sint-Gilliskerk, Norbert Andries
do 17 20 u Gent, Sint-Baafskathedraal, Luc Ponet
do 17 20.30 u Veurne, Sint-Walburgakerk, Orgelduo: Colin Andrews en Janette Fishell (USA)
vr 18 20 u Haringe, Sint-Martinuskerk, Jos Van Immerseel
vr 18 20 u Knokke, H.-Hartkerk, Jan Van Landeghem en P. Van Bockstal (hobo)
vr 18 20.30 u Antwerpen, O.-L.-V.-Kathedraal, Gerhart Blum (D) (Schyven-orgel)
vr 18 20.30 u Brugge, Sint-Salvatorskathedraal, Luc Ponet
za 19 16.30 u Brugge, Sint-Gilliskerk, Franky Rosseel
zo 20 16 u Postel, Abdijkerk, Geert Bierling (NL)
wo 23 20 u Tongeren, O.-L.-V.-Basiliek, Luc Ponet m.m.v. M.V. Velden (gamba) en St. Dugardin (altus)
do 24 20 u Gent, Sint-Baafskathedraal, Ludo Geloën
do 24 20.30 u Veurne, Sint-Walburgakerk, Paul Wisskirchen (D)
vr 25 20.30 u Antwerpen, O.-L.-V.-Kathedraal, Michel Bouvard (F) (Metzler-orgel)
vr 25 20.30 u Brugge, Sint-Salvatorskathedraal, Ignace Michiels
vr 25 20.30 u Ieper, Sint-Maartenskerk, Ludo Geloën
vr 25 20.30 u Knokke, St.-Margaretakerk, Peter Ledaine en I. Zutterman, dwarsfluit
za 26 14 u Brugge, Sint-Gilliskerk, preselecties concours orgel
zo 27 14 u Brugge, Sint-Gilliskerk, preselecties concours orgel
ma 28 09.30 u Brugge, Groot Seminarie, bezoek, "Expo D. Berger" 15-VII 15-VIII
ma 28 14 u Brugge, Sint-Gilliskerk, preselecties concours orgel
di 29 09.30 u Brugge, Sint-Salvatorskathedraal, Ignace Michiels
di 29 10.30 u Brugge, Sint-Walburgakerk, Johan Huys en Guy Penson, vierhandig
di 29 14 u Brugge, Sint-Gilliskerk, preselecties concours orgel
wo 30 09.30 u Brugge, Provinciaal Hof, tentoonstelling: Harmonium en Positief
wo 30 09.30 u Brugge, Provinciaal Hof, demonstratie Joris Verdin: Harmoniumspel
wo 30 10&14 u Brugge, Provinciaal Hof, preselecties duo's
wo 30 20 u Tongeren, O.-L.-V.-Basiliek, Norbert Pétry (F), m.m.v. Ch. Billet (blokfluit)
do 31 09.30 u Brugge, Provinciaal Hof, demonstratie bespelen van positieven
do 31 14 u Brugge, Sint-Walburgakerk, Halve Finale Orgelconcert
do 31 20 u Gent, Sint-Baafskathedraal, Olivier Eisenmann (CH)

AUGUSTUS

- vr 01 09.30 u Brugge, Sint-Gilliskerk, Peter van Dijk
vr 01 10.30 u Brugge, Carmelietenkerk, Michael Radulescu
vr 01 11.30 u Brugge, Ryelandtzaal, Finale Concours Duo's
vr 01 14 u Brugge, Sint-Walburgakerk, Halve Finale Orgelconcert
vr 01 20.00 u Haringe, Sint-Martinuskerk, Jozel Sluys en Gregoriaans Koor v. Watou
vr 01 20.30 u Antwerpen, O.-L.-V.-Kathedraal, Stanislas Deriemaeker (Schyven-orgel)
za 02 9 u Brugge, orgelexcursie: Oostkamp, Haringe, Ieper, Beauvoorde en Moere
za 02 20 u Brugge, Sint-Gilliskerk, Finale Orgelconcert
wo 06 20 u Tongeren, O.-L.-V.-Basiliek, Jan Van Mol, m.m.v. C. de Meulder (sopraan)
do 07 20 u Gent, Sint-Baafskathedraal, Carlo Hommel (L)
do 07 20.30 u Veurne, Sint-Walburgakerk, Joris Verdin
vr 08 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vrouwkathedraal, Yves Senden (Metzler-orgel)
vr 08 20.30 u Ieper, Sint-Pieterskerk, Jan Vermeire

- za 09 16.30 u Brugge, Sint-Gilliskerk, Jean Ladouceur (CD)
wo 13 20 u Tongeren, O.-L.-V.-Basiliek, Wim Winters
wo 13 20.30 u Knokke, St.-Margaretakerk, Olivier Eisenmann (CH)
do 14 20 u Gent, Sint-Baafskathedraal, Edward De Geest
do 14 20.30 u Brugge, Sint-Salvatorskathedraal, Ignace Michiels m.m.v. kathedraalkoor
do 14 20.30 u Veurne, Sint-Walburgakerk, Kamiel D'Hooghe
vr 15 15 u Tongeren, O.-L.-V.-Basiliek, orgelverspers Luc Ponet m.m.v. B. Gregoriana
vr 15 20 u Haringe, Anne Froidebise en Iepers Kamerkoor, o.l.v. D. Coutigny
vr 15 20.30 u Brugge, Sint-Salvatorskathedraal, Winfried Krane (D) m.m.v. M. Schlubeck
za 16 16.30 u Brugge, Sint-Gilliskerk, Peter Ledaine
za 16 20.30 u Brugge, Sint-Salvatorskathedraal, Kristiaan Seynhaeve
do 21 20 u Gent, Sint-Baafskathedraal, John Blaskett (SC)
vr 22 12.45 u Antwerpen, Kees Van Eersel (NL) (Schyven-orgel)
vr 22 20.30 u Ieper, Sint-Maartenskerk, Eric Hallein
za 23 16.30 u Brugge, Sint-Gilliskerk, Jan Vermeire
zo 24 16 u Mol, Sint-Pieter- en Pauwelkerk, Paul Dinneweth
do 28 20 u Gent, Sint-Baafskathedraal, Dirk Verschraegen
vr 29 20 u Haringe, Sint-Martinuskerk, Gustav Leonhardt (NL)
vr 29 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vrouwkathedraal, Andreas Metzler (CH) (Metzler-orgel)
za 30 16.30 u Brugge, Sint-Gilliskerk, Sophie Trepanier (CD)
zo 31 11 u Gent, Koninklijk Conservatorium, Bachcyclus, Ignace Michiels

SEPTEMBER

- vr 05 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vrouwkathedraal, Peter Van de Velde (Metzler-orgel)
vr 05 20.30 u Brugge, Sint-Gilliskerk, Jan Van Landeghem
zo 07 11 u Gent, Koninklijk Conservatorium, Bachcyclus, Jean Ferrard
zo 07 16 u Mol, Sint-Pieter- en Pauwelkerk, Carl Van Eyndhoven en W.V.D. Eynde (fluit)
vr 12 20.30 u Brugge, Sint-Walburgakerk, Eric Hallein
vr 12 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vrouwkathedraal, Joh. Th. Lemckert (NL) (Metzler-orgel)
za 13 19 u Mol, Sint-Pieter- en Pauwelkerk, John Kitchen (SC)
zo 14 11 u Gent, Koninklijk Conservatorium, Bachcyclus, Johan Huys
vr 19 20.30 u Brugge, Sint-Gilliskerk, Geert Bierling (N)
vr 19 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vrouwkathedraal, Kurt Hollants (Schyven-orgel)
za 20 20 u Knokke, H.-Hartkerk, Chris Dubois en B. Snauwaert (fagot)
zo 21 11 u Gent, Koninklijk Conservatorium, Bachcyclus, Yves Senden
zo 21 11 u Gent, Koninklijk Conservatorium, Bachcyclus, Eduard De Geest
vr 26 20.30 u Brugge, Sint-Walburgakerk, Gilles Rioux (CD)
vr 26 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vrouwkathedraal, Jan Ernst (DL) (Metzler-orgel)
zo 28 van 14 u "Dag van het Orgel": Concerten en demonstraties op historische en nieuwe orgels door meer dan 50 organisten in diverse steden en gemeenten in de vijf Vlaamse provincies
zo 28 16 u Knokke, St.-Margaretakerk, Jan Baert en K. Baert, viool

Orgeltijdschriften

Ars Organi - XLV, 1997, nr. 1/maart: H. FISCHER, *Zur Orgellandschaft Mainfranken*; G. SEGGERMANN, *Die pneumatische Kastenlade des Heinrich Schmahl*; A. REICHLING, *Rückpositif der Hildebrandt-Organ zu Naumburg wieder spielbar*.

Gregoriusblad - CXXI, 1997, nr. 1/maart: T. VAN ECK, *100 jaar Schola Cantorum in Parijs*.

Het Orgel - XCIII, 1997, nrs. 1-2/jan.-feb.: K. TRAPMAN, *De orgelwerken van H. Kaminski (3)*; J.R. LUTH, *Registratie en applicatuur 19de eeuwse Duitse bronnen over orgelbegeleiding*; R. MALIEPAARD, *Puzzel van Bach*; E. MUL, *Ritmestructuren passacaglia/ciacona*; R. VAN DIJK, *"Gemaect voor die van Venloo" orgels vanaf 1515*; - nr. 3/maart: Themanummer *Orgelcultuur in Bohemen* (zie mededelingen); - nr. 4/april: K. VAN HOUTEN, *Choralvorspiele J. Brahms (1)*, P. VAN DIJK, *Nieuw drieklaviersorgel Ouddorp*; - nr. 5/mei: K. VAN HOUTEN, *Choralvorspiele J. Brahms (2)*; P. SEVESTRE EN P. VAN DIJK, *Orgel Nieuwe Kerk Zierikzee*.

La Tribune de l'Orgue - XLIX, 1997, nr. 1/maart: G. BOVET, *L'orgue "vis-à-vis" de l'infant Don Gabriel de Bourbon et les six Concertos pour deux orgues obligés d'Antonio Soler*; GUY BOVET, *Le nouvel orgue de la Collégiale de Neuchatel*.

L'Organiste - XXIX, 1997, nr. 1/april: C. CHARLIER, *L'esthétique de l'interprétation des fugues de J.S. Bach en relation avec leur analyse monothématique*.

L'Orgue - 1996, nr. 240/oct.: E. KOCEVAR, *L'orgue restauré du C.N.R. de Dijon*.

L'Orgue (Cahiers et Mémoires. Nr. 56) - 1996-II Themanummer: *M.C. Alain*.

L'Orgue Francophone - 1996, nr. 20-21/dec.: *Actes du Colloque Alfred Kern*; P. D'ANCHALD, *Facture d'orgue contemporaine en Grande-Bretagne*.

Organist en Eredienst - 1997, nr. 2/feb.: K.T. DE JONG, *Orgelliteratuur bij "Herliebster Jesu"*; B. WISGERHOF, *Bremen heeft zijn Sauer-orgel terug*; - nr. 3/maart: K.T. DE JONG, *Orgelliteratuur bij "Lobt Gott den Herrn, ihr Heiden all"*; B. WISGERHOF, *Het orgel in de Westerkerk te Amsterdam*; - nr. 4/april: K.T. DE JONG, *Orgelliteratuur bij "Wer nur den lieben Gott lässt walten"*.

The Diapason - LXXXVIII, 1997, nr. 1/jan.: L.E. ANDERSON, *Organs in New Zealand*; - nr. 2/feb.: J. FESPERMAN, *New Organ behind Restored 18th-Century Facade, Christ Church, Boston*; M. BUXTON, *Rieger-Organbau: The First 150 Years*; nr. 3/maart: C. CALLAHAN, A. NEUTEL, H. HUESTIS EN MARK BUXTON, *An appreciation*.

The Tracker - XL, 1996, nr. 4: S. PINEL, *Henry Corrie, organbuilder*; W.T. VAN PELT, *A Note about Nomenclature and Pitches*; H. PENNY, *Mr. Vanderbilt's "Kapellmeister" at Biltmore*.

'Orgelkunst' is een driemaandelijks orgeltijdschrift, uitgegeven door de 'Vlaamse Vereniging ter Bevordering van de Orgelkunst' v.z.w., opgericht in 1978.

XXste jaargang, nummer 2 – juni 1997

ISSN 0776-9350

Redactieraad

hoofdredacteur: Kamiel D'Hooghe

redacteurs: Luk Bastiaens, Antoon Fauconnier, Dr. Bernard Huys, Wenceslaus Mertens, Ghislain Potvlieghe, Patrick Roose

Medewerkers

J. Anaf, L. Bierens, J. Braekmans, W. Callaert, M. Cogen, D. David, H. De Backer, Dr. J. De Bie, J. D'Hont, M. Lemmens, Dr. L. Lohmann (D), D. Manneke, J. Moors, Dr. G. Peeters, R. Plovie, R. Schroyens, Y. Senden, Dr. G. Spiessens, N. Waanders

Administratie en redactieadres

opgave van abonnementen en adreswijzigingen

Agnes Dumon, Beiaardlaan 1, B-1850 Grimbergen, tel. & fax 02/269.50.71

Abonnement voor 1997

België: 500 Bef

Nederland: 30 NGL

Overige landen: 600 Bef

Steunabonnement: 2000 Bef

Oude nummers/jaargangen zijn verkrijgbaar tegen gunstige voorwaarden
Inlichtingen op het redactie-adres

Betalingen

- Voor België: op postrekeningnummer 000-1587551-49 ten name van 'Orgelkunst', Beiaardlaan 1 te B-1850 Grimbergen
- Voor Nederland: op rekeningnummer 85.80.98.474 van Kamiel D'Hooghe met vermelding "abonnement Orgelkunst"
- Overige landen: via overschrijving of internationale postwissel

Advertenties

Inlichtingen en opgave bij de hoofdredacteur op het redactie-adres

Voor de inhoud van de ondertekende artikels zijn alleen de auteurs verantwoordelijk. Overname van artikelen is slechts toegestaan na schriftelijk verkregen toestemming van de hoofdredacteur.

Frontpagina

Het Pierre Schyven-orgel in de O.-L.-Vr.-Kerk te Laken (1872 tot 1908)

Druk

Acco, leuven